

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
UNIVERZITY KARLOVY

Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

Člověk je zvíře, které umí slibovat

Vypracoval: Jakub Holý

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Chavalka

Praha, 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.5.2011

.....

Podpis

Poděkování

Moje poděkování si zaslouží především Jakub Chavalka. Bez jeho konzultací, připomínek a rad by tato práce rozhodně nemohla vzniknout.

Zároveň chci poděkovat svému užšímu okolí za trpělivost, která mi byla projevována ve dnech, kdy jsem nedovedl mluvit o ničem jiném, než o tom, co jsem aktuálně promýšlel ve vztahu ke své Bakalářské práci.

Obsah

Poděkování	3
Obsah	4
I. Úvod	5
II. Genealogická metoda	7
III. Mravnost mravů	10
Plavá bestie a „stát“	10
Mrav, mravnost mravů a pudy	12
Mravnost mravů jako výraz společenství	14
IV. Paměť	18
Zapomnětlivost a paměť	18
Posilování paměti	20
V. Špatné svědomí	23
Mír	23
Počátek špatného svědomí, zniternění člověka	24
Subjekt a duše	26
VI. Slib	29
Osobní právo a slib k obci	29
Ekvivalence a zástava	31
Krutost a život	33
Vyhoštění z obce	35
Růst moci obce	36
Slib k předkům a bohům	37
VII. Špatné svědomí a slib	40
Dvojznačnost termínu špatné svědomí	40
Jednoznačnost zmorálního špatného svědomí	42
VIII. Závěr	47
Bibliografie	48

I. Úvod

Za jakých podmínek vzniká skladba sil, které říkáme člověk? A jak chápat zdraví, mrav či špatné svědomí a jak s těmito termíny souvisí pojem slibu?

To patří mezi otázky, na které Friedrich Nietzsche odpovídá ve své *Genealogii morálky*. Pokusím se zde jeho text, speciálně jeho prostřední, druhou část rozebrat, interpretovat a ukázat naprosto nezbytnou propojenost a neoddělitelnost jednotlivých termínů. Chci objasnit a popsat metodu, kterou Nietzsche ve své práci používá, chci poukázat na nezbytné genealogické vnímání nejen samotného původního textu, jeho dalších prací, na které se odkazují, ale i této práce jako takové. To není jednoduchý úkol, speciálně díky zmíněné metodě, kterou je původní text psán. Většina, ne-li všechny termíny, které zde budu interpretovat, se musí chápat v kontextu *celé* práce. Např. termín slibu, kterým druhé pojednání *Genealogie* začíná, není plně pochopitelný bez termínu paměti. Paměť zase vyžaduje pochopení mravnosti mravů, ta se neobejde bez „duše“, „duše“ je odkázána na zniternění člověka, to implikuje špatné svědomí a na něm Nietzsche teprve ukazuje fenomén slibu, kterým jsme začali. Vytváří se tak jakási Möbiova páska, nějaká matice, kde každý termín je nutno chápat z celku celého textu. To samozřejmě značně komplikuje možnost text nějak smysluplně uchopit a přitom se nedopouštět právě těch chyb, které by kýženou analýzu genealogického textu popíraly.

Z tohoto důvodu bylo možné tuto práci složit téměř libovolným způsobem. Osnovu, kterou jsem nakonec zvolil, jsem vybral právě z toho důvodu, že i přesto, že celý text i samotná Nietzscheho filosofie popírá v posledku metafyzické termíny jako „původně“, „počátek“, „smysl“, nebo „cíl“, budu se některých z těchto slov v rámci smyslu *struktury* textu přidržovat čistě proto, že z hlediska našeho dnešního chápání světa bude celek práce tímto snad mnohem pochopitelnější. Zároveň také proto, že bohužel nedosahuji Nietzscheho kvalit a to, co má interpretace ztěžka vysvětluje v celém textu dokázal Nietzsche bravurně (ale značně komplikovaně) vysvětlit na několika málo stranách. Začnu tedy „plavou bestii“ a to čistě proto, že se mi z hlediska celku práce tento přístup jeví jako nejsmysluplnější. Rád bych znovu zdůraznil, že *v rámci celého textu je popisováno neustále totéž z mnoha různých perspektiv*. Jedná se o vysvětlení základních otázek, které jsem položil v prvních větách této práce. Vysvětlení konstituce sil „člověk“ může a musí být chápáno z hlediska všech rozebíraných termínů, které však zároveň vyjádřit nelze. Stejně tak

fenomén slibu, který slouží jako platforma pro předvedení většiny ostatních termínů, je nutné chápat z hlediska kontextu vývoje těch fenoménů, na kterých je slib prezentován.

Jak jsem tedy již řekl, má práce je interpretace *Genealogie morálky*, speciálně její druhé knihy. Co Nietzsche rozumí termínem genealogie uvidíme vzápětí. Ještě ale slovo k názvu práce. Téma slibu bylo vybráno proto, že z hlediska celku celé práce je slib právě jistou platformou pro vysvětlení jednotlivých termínů, jako je mravnost mravů, paměť nebo špatné svědomí. Z počátku se budu tyto termíny snažit vysvětlovat co nejvíce odděleně, postupně se mi snad podaří ukázat jejich podstatnou souvislost. Slib by se měl ukázat tím, jak ho u Nietzscheho chápu, tj. fenomén, na kterém lze nejlépe pochopit onemocnění, které Nietzsche v různých souvislostech považuje za onemocnění člověka sebou samým.

Velkým nebezpečím jak *Genealogie morálky* samotné, tak celku Nietzscheho filosofie je vidět jednotlivé termíny z hlediska jejich konečného „smyslu“. Chci zde silně zdůraznit, že žádný zde popisovaný termín nelze chápat z hlediska nějakého metafyzicky (nebo jakkoliv jinak) určeného cíle. Kdykoliv mluvíme o např. o mravnosti mravů, jejím *celkovým* cílem *není* učinit člověka pravidelným – jejím *celkovým cílem* totiž není naprosto nic. Má však nějaký momentální smysl a ten se postupně proměňuje a slouží té moci, která zrovna vládne, nebo která si termín přisvojí. To, že při zpětném pohledu bude Nietzsche i tato práce hovořit o „úkolech“ nebo „cílech“, nesmí být chápáno jako cíl *per se*. Je to způsob výkladu (tj. hodnocení), který něco chce a z hlediska tohoto chtění interpretuje něco, čemu smysl *vkládá*. Jde o zpětné nahlédnutí nějakého procesu a z tohoto zpětného pohledu pak hovoříme o eventuálních cílech, které však nikdy nebyly „cílem samy o sobě“. Toť nezbytná a důležitá připomínka, která bude z následujícího textu snad ještě lépe pochopena.

II. Genealogická metoda

Genealogie je metoda, která popírá hledání „původu“. Staví se proti snahám interpretovat historii lineárně, tj. interpretovat termín z hlediska jeho nynějšího užití, jako by snad ve světě slov a smyslů neprobíhala žádná změna. A pokud by nějaká změna snad i probíhala, pak probíhá v metafyzickém rámci „původ“ -> „cíl“. Doptávání se po původu totiž chce najít nějaký počátek, něco z čeho termín nebo věc vznikla, co je třeba dotazováním odkrýt proto, abychom se dostali na věc o sobě, na „její nejčistší možnost, její totožnost, <...> její nehybnou formu“¹. Chce odhalit vše, čím byla věc během historie zanesena, abychom našli její neměnnou podstatu. Hledání původu chce najít pravdu ve smyslu nějakého fixního, konečného místa, které můžeme radostně vepsat do učebnic s tím, že tady poukážeme začátek, tady na prostředek, zde na konec: a sami sebe přirozeně považujeme za cíl, ke kterému celá existence směřovala jako ke svému nejdokonalejšímu stvoření - sám sebe člověk „namaluje na stěnu a dí k tomu ,*ecce homo*“!² Tím, že metafyzika (a v jejím vleku, přiznejme to, i celá naše slavná „objektivní věda“) vkládá současnost do minulosti, že vše podřizuje jednomu měřítku užitečnosti stejně tak, jak to činí angličtí morální psychologové 18. a 19. století³, implikuje, že zde napříč celou historií probíhá nějaké skryté dění, které čeká jen na to, aby se projevilo, a my nemusíme dělat nic jiného, než dostatečně očistit současnost, a pravda o sobě a v sobě se vyjeví. Řečeno Nietzscheho slovy: chybí zde historický duch⁴; chybí zde umění interpretace z hlediska konkrétních momentů, chybí zde genealogie⁵.

Genealog nehledá podstatu. Genealog vidí svět jako neustále se proměňující uskupení sil a mocí, které nemají počátek a „původ“ tak, jak by tyto termíny chápal metafyzik. Chápe, že věci „nemají podstatu anebo že jejich podstata byla kus po kusu sestrojena z útvarů, které ji nenáležely“⁶. Chápe, že termíny jako rozum, oddanost k pravdě nebo svoboda jsou v rukou nám vlastních pudů a sil a kdykoliv je budeme chtít nějak vyložit, je třeba je vykládat perspektivně z hlediska historických souvislostí a ne jako fixní a samy o sobě pochopitelné termíny. Dokonce i termín „duše“, kterému v této práci bude později věnována patřičná pozornost, je třeba

¹ Foucault M. – Diskurs, autor, genealogie, přeložil Petr Horák, str. 77

² Nietzsche F. – Soumrak model, přeložil Alfons Breska, Incipit Zarathustra, af. 6

³ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 15

⁴ Tamt., str. 16

⁵ Tamt., str. 16

⁶ Foucault M – Diskurs, autor, genealogie, přeložil Petr Horák, str. 77

chápat ne jako nějakou identitu sebe samého, které Já klade jako jednotící princip, ale jako zvláštní a do jisté míry zcela nepravděpodobnou konstituci sil bez počátku, a hlavně beze smyslu, jako důsledek zcela jiných bojů, v jejichž výsledku není ani pravda, ani bytí, ani celková identita sebe, ale jen náhoda a momentální poměr sil světa.

Nietzscheho genealogie pracuje ale nejen s historií, ale i s tělem. Jde o skloubení těla a historie, kde původ je „*vepsán do nervového systému, nálady trávícího ústrojí*“⁷. Tělo je povrch pro záznam událostí, je to místo, kde se nakonec reflektuje každá pravda i každý omyl. Jak bude později jemně naznačeno, tělo je „místo“, kde se reflektuje každé hodnocení, kde každá morálka, každý přístup ke světu, který musí bytostně preferovat či odmítat, tělo ovlivňuje a tělo zase zpětně ovlivňuje to, jak člověk hodnotí. Každá morálka, každé hodnocení a přístup ke světu je vždy do nějaké míry reflexí těla, je to způsob práce s tělem, je nahlížením možností toho, co je nám tělem umožněno, je reflexí našeho momentálního fyzického *zdraví*. Genealogie všechnu tuto práci nahlíží z hlediska vzniku různých interpretací, chce svět ukázat jako jisté divadlo procedur a systému, kde ten, kdo se zmocní interpretace, udává smysl následným změnám.

Z hlediska metody této práce chci ještě poukázat na „historickou přesnost“. Po několikátém přečtení Genealogie by mohla vyvstat otázka, v jakých historických souvislostech se to vlastně pohybujeme, tj. „kdy“ se mělo udát to, o čem se v Genealogii hovoří. Odpověď může zarazit: nikdy – nebo alespoň ne nutně tak, jak se o tom hovoří. Domnívám se, že Nietzscheho až tak silně nezajímá historická přesnost nebo zakotvenost toho, o čem mluví, ale spíše se snaží o jisté *psychologické* zkoumání možnosti vzniku mravu, resp. morálky (tj. v posledku křesťanské morálky) za použití jen těch nejzjevnějších předpokladů. Mathias Risse k tomuto tématu podotýká, že „*historické znázornění zde slouží jen jako prostředek k prozkoumání takových psychologických předpokladů. Jinými slovy, Genealogie nepředkládá historické kvůli její historické přesnosti.*“⁸. Dále pak podotýká, že „*všechny tři kapitoly Genealogie mají svoji vlastní historickou realitu*“⁹. Je tedy třeba poukázat na zjevné: tato práce, ani sama Nietzscheho *Genealogie* není primárně historický ani antropologický spis, který se snaží o přesnost vzhledem k nějaké vědecké metodě. Je

---

⁷ Foucault M – Diskurs, autor, genealogie, přeložil Petr Horák, str. 81

⁸ Risse Mathias - The Second Treatise in On the Genealogy of Morality, str. 59, vlastní překlad

⁹ Tamt., str. 60, vlastní překlad

to filosofický (nebo chcete-li psychologický) pokus ozřejmit jisté filosofické problémy, kterými se Nietzsche zabýval a chtěl na ně s pomocí historických konotací poukázat.

III. Mravnost mravů

Plavá bestie a „stát“

Plavá bestie patří mezi jeden z nejslavnějších motivů Nietzscheho filosofie. Její interpretace bude však značně záležet na textu, ve kterém se motiv objevuje. Kupříkladu interpretovat plavou bestii skrze knihu *Tak pravil Zarathustra*, kde se objevuje v roli lva by pravděpodobně mohlo dopadnout odlišně, než když ji budeme interpretovat skrze druhou knihu *Genealogie morálky*, které se zde chci primárně věnovat.

V celé *Genealogii* se tento motiv objevuje několikrát. Hned po prvním přečtení bude pravděpodobně jasná tendence plavou bestii buď přímo ztotožnit se vznešeností aristokratického hodnocení a způsobu života, nebo ji k němu alespoň přirovnávat. Není však úkolem této práce hledat nějakou (možná neexistující) dělící čáru mezi plavou bestii a aristokratickým hodnocením, nebo snad dokonce příměr k vyššímu člověku nebo nadčlověku. Chci zde poukázat hlavně na jeden motiv, který je dle mého pochopení silným určením toho, co je plavou bestii míněno v *Genealogii morálky*, a to speciálně ve vztahu k tvorbě hodnot.

Plavá bestie je přímo zmíněna v aforismu 11. první části a v aforismu 17. části druhé. Nepřímo se na ni Nietzsche odkazuje i v několika dalších souvislostech, avšak to už je otázka interpretace. V obou přímých zmínkách se však akcentuje jeden motiv nad všechny ostatní: akcentuje se *instinkt*, zdůrazňuje se řekneme nějaká animální část aristokratického způsobu života. (Z hlediska terminologie chci v této chvíli podotknout, že v této práci nedělám jiný než lingvistický rozdíl mezi instinktem a pudem.) V aforismu 11. první části se mluví o „*nevinném svědomí dravců*“, o tom že „*zvíře musí vyrazit ven*“, mluví se o „*šílené, absurdní a prudké smělosti*“, mluví se o „*dravcích vypuštěných z klece*“, o „*divočině*“, atd. V aforismu 17. druhé části se stejným způsobem hovoří o lidech „*bez důvodu, rozumu, ohledu, záminek*“, mluví se o „*instinktivní tvorbě*“, „*nedobrovolnosti*“, „*nevědomosti*“ nebo „*neodpovědnosti*“. Je to tedy jistá nevinná animalita, síla a fyzické zdraví, které primárně konstituuje plavou bestii. Jde o konstituci někoho, kdo velmi bezprostředně pracuje se svými instinkty, kdo snad spíše jedná, než aby chtěl svému jednání vkládat nějaký smysl.

Nietzsche přímo zmiňuje dva termíny, které myslím odpovídají mé interpretaci nejlépe: jde o „upřímnost“ a „naivnost“¹⁰.

Není tedy velkým překvapením, když se pak v druhé části *Genealogie* ukáže, že je to právě plavá bestie (resp. plavý dravec), která má co dočinění se vznikem „státu“. To slovo chci hned vysvětlit, aby nedošlo k mýlce. Velmi pravděpodobně tím není myšlen stát v dnešním slova smyslu. Nietzsche slovo „stát“ v tomto kontextu vždy používá v uvozovkách a myslí tím prostě libovolný *mocenský útvar*. Je tím myšlen libovolný kmen, obec, uskupení jednotlivců, které má nějakou vnitřní *hierarchii*. „Stát“ v uvozovkách se navíc objevuje pouze v aforismu o založení státu – v jiných případech, kdy Nietzsche mluví o struktuře sociálního soužití obvykle užívá termínů jako je obec nebo rod nebo kmen. V této práci se chci také pokusit udržet podobnou strukturu terminologie.

Z hlediska termínů, kterými jsem se před chvílí snažil popsat plavou bestii, je zřejmé, jak se takový „stát“ asi formoval. Rozhodně nejde o nějakou „společenskou smlouvu“ à la Leviathan Thomase Hobbesa, kde se většina domluvila (už to zní značně nepravděpodobně) a zformovala stát, protože se to jeví jako nejlepší způsob obrany proti jiným i vlastním¹¹. Nietzsche naopak postuluje vznik „státu“ jako čistě mocenskou záležitost, jako „*strašlivou tyranii, jako drtící a bezohlednou mašinerii*“¹². Plavá bestie, jakási hypotetická skupina dominantních alfa samců, instinktivně „*válečnický zorganizovaná a nadaná schopností organizovat*“¹³ jednoduše ostatní – obyvatelstvo, které je početně pravděpodobně silně převyšuje - *donutí* k poslušnosti a vnutí jim sobě vlastní *strukturu*. Je třeba tento krok dostatečně vysvětlit. Termíny, kterými jsem plavou bestii v předcházejícím textu popisoval, by měly naznačovat, že stát nevzniká „smlouvu“ ve smyslu racionálního zvážení situace. Naopak, vzniká zcela „beze smyslu“.

„*Jejich dílem je instinktivní tvorba forem, vtiskování forem, jsou to ti nejnedobrovolnější, nejnevědomější umělci na světě.*“¹⁴

---

¹⁰ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 27

¹¹ např. „*Jediná cesta jak zřídit takovou společnou moc, která by byla s to ochránit lidi před vpádem cizinců a před bezprávím, jež činí jeden druhému, a tím je zabezpečit tak, aby se vlastní pílí a plody země mohli sami užít a žít ve spokojenosti, je svěřit veškerou jejich moc a sílu jednomu člověku nebo jednomu shromáždění...*“ Díl druhý, O státech, kapitola 17, odstavec 13

¹² Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 66

¹³ Tamt., str. 66

¹⁴ Tamt., str. 67

„Stát“ v Nietzscheho podání vzniká nevědomě a bez odpovědnosti. Je to mocenská struktura dominance jednoho nad druhým, je to výsledek vlastní práce vítězných instinktů v těle bestie. V tělech bestie vládne egoismus umělců, u kterých jediné ospravedlnění, o kterém by vůbec mělo smyslu mluvit, je dílo samo. Plavá bestie je nevědomý umělec svých vlastních dominantních instinktů, potřeby organizovat a vládnout. Celý proces vzniku „státu“ je náhlý, nejde o nějaké pozvolné formování a utváření. Jde o přelom, zvrát, donucení, jde o násilný akt přetváření obyvatelstva „*dosud beztvareho, neusazeného*.“¹⁵ Proč a v čem je důležité, že nejde o postupné „evoluční“ utváření, ale o zlom, k tomu se v textu vrátíme později v pasážích o špatném svědomí.

Náhlost a zlom ve vytvoření „státu“ má ale i druhou stránku. Nesmíme chápat založení státu plavou bestii jako nějakou událost v čase a prostoru, jako nějaký zlom v historické kontinuitě. Vytvoření „státu“ není událost v klasickém slova smyslu – není to moment, zlom nebo bod v čase, ve kterém z ničeho nic něco vzniklo. Ve slově zlom je třeba vidět „*vztah sil, který se mění, nějakou moc, jež byla zabavena, <...>, nějaké ovládní, jež oslabuje, uvolňuje, otravuje sebe sama*“¹⁶. Skrze plavou bestii hovoří instinkty, síly, v jejíž silovém poměru byl „stát“ umožněn. Šlo o důsledek nějaké konstituce sil, která v konkrétní historické situaci zcela bezprizorně vytváří „stát“ jako formu strukturovaného a hierarchizovaného soužití. Plavá bestie není „tvůrcem“ státu v metafyzickém slova smyslu (kde předpokládáme začátek a cíl); je nevědomým prostředníkem, skrze kterého mluví hazardní hra pudů a poměrů sil ve světě. „Stát“, stejně jako každý motiv genealogické analýzy tedy striktně řečeno nemá nějaké „na počátku“ – uznává jen mnohost sil a nahodilost boje.

Mrav, mravnost mravů a pudů

„Stát“ je však nakonec jen docela prázdný termín. Sám o sobě nic neříká, ani nevysvětluje, snad jen jazykově spojuje motivy, skrze které zpětně státu nějak rozumíme. Jedním z takových motivů je mrav, resp. mravnost mravů. „Stát“ nemůže fungovat bez mravů a mravy zase implikují strukturu, tj. „stát“. V předcházejících pasážích jsem se mj. pokusil v krátkosti vyložit založení „státu“ na mocenské rovině.

---

¹⁵ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 66

¹⁶ Foucault M – Diskurs, autor, genealogie, přeložil Petr Horák, str. 86

Poukázal jsem na to, že „stát“ je nějaká struktura, nějaká hierarchie. Každá struktura však automaticky implikuje nějaké *hodnocení*, tj. je to forma a způsob vydělení něčeho ze světa chápaného jako věčný chaos¹⁷. Někaká forma hodnocení je tedy u Nietzscheho nezbytná pro jakoukoliv formu existence. Plavá bestie tím, že zakládá „stát“, nedělá nic jiného, než že do světa vkládá jinou formu organizace, tj. další vlastní způsob hodnocení.

Mravu rozumím jako vyjádření nějakého hodnocení, nějakého specifického vyjádření hierarchie. Na nejnižší rovině je mravnost samozřejmě prací s pudy. Když člověk skrze nějaký *mrav* - tj. *konkrétní vyjádření mravnosti mravů* - hodnotí (a nehodnotit nelze), nedělá nic jiného, než že preferuje určité jednání před jiným. Mrav tím, že preferuje jeden pud nad druhým určuje jistou konstituci sil. To se děje zcela nutně – není možné nehodnotit, opak by byla snad nějaká zvláštní forma asketické smrti. A právě jistá konstituce sil je existence „státu“: plavá bestie zakládá „stát“ tak, že nějakou formou vnutí obyvatelstvu svůj způsob hodnocení a skrze svoji pudovou schopnost organizovat¹⁸ vytvoří takovou mocenskou strukturu, která odpovídá *jejímu* způsobu práce s pudy, tj. způsobu preferování plavé bestie. Uvedu příklad nejčastější: každá společnost se nějakým způsobem musí vyrovnat se sexuální pudem, s lidskou sexualitou. Způsob, kterým se tak děje, tj. nějaká (libovolná, svévolná) příkázání je právě vyjádřením mravů. „*Mravy jsou tradiční způsob jednání a hodnocení*“¹⁹, tj. způsob chování a jednání dané obce. Sexualitu tak může mrav do jisté míry potlačit, povzbuzovat nebo třeba jen regulovat. Někakou formou s ní však pracovat musí, protože sexualita je společná naprosto každému jedinci. Existenci obce nelze myslet odděleně od mravnosti mravů²⁰, protože mrav je samotný *způsob* bytí obce.

Mravnost je tedy určitá práce s pudy. Je to násilí na těle, násilí na pudech, znásilňování a drezúra těla. V tomto smyslu mluví Nietzsche i o zdraví a nemoci. Člověk pod vlivem mravnosti mravů onemocněl sám sebou, svým vlastním omezováním a znehodnocováním některých instinktů na úkor jiných. Tato nemoc má své specifické variace v každém konkrétním vyjádření mravnosti mravů. Rád bych v této souvislosti znovu podotknul, že mravnost mravů není jedna konkrétní morálka. Jde o široké spektrum konkrétních mravů, které všechny jdou stejně nutným směrem hodnocení, tj. *omezování* a násilí. Tento motiv bude ještě rozveden jinde, teď chci

¹⁷ Nietzsche F. – Radostná věda, přeložila Věra Koubová, str. af. 109

¹⁸ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 66

¹⁹ Nietzsche F. – Ranní červánky, přeložila Věra Koubová, str. 15

²⁰ Tamt., str. 16

však zvýraznit motiv toho, že ač je mravnost vždy nějakou formou násilí na sobě, svém těle a na druhých, je to násilí specifické. Jiná mravnost bude hodnotit jiným způsobem, a tím dochází k podstatné dynamice v omezování pudů. Mnohost mravů (jistě ne však zároveň v jedné obci), zastoupených v pojmu mravnosti mravů, tak vytváří i v této nemoci jistou postupnou dynamiku těla, která toto onemocnění do jisté míry zmírňuje. Ne snad v tom smyslu, že by mravnost omezovala *méně*, ale tím, že pokaždé může omezovat *jinak*, protože každá obec hodnotí svým vlastním svébytným způsobem, který se v průběhu času zároveň graduálně mění. Tato variabilita na úrovni těla, tj. různá práce s pudy v každé specifické mravnosti, zajišťuje, že jeden pud nebude dlouhodobě dominovat takovým způsobem, aby získal hegemonii nad tělem a mohl zničit tu variabilitu sil a možností, kterou by právě Nietzsche u člověka tak rád podporoval. O této dynamice konstituce sil, kterou Nietzsche chápe jako člověka, bude ještě v průběhu práce řeč.

Mravnost mravů jako výraz společenství

Jak již bylo lehce naznačeno v předcházejícím textu, mrav jako konkrétní a vyžadovaný způsob hodnocení a práce s pudy není něco, co by mohlo být u obyvatelstva přivítáno s nadšením. Znamená to totiž podříditi svůj život hodnocením někoho jiného, podříditi své pudy pudům někoho dalšího, někoho silnějšího. A je možné, že z dlouhodobého hlediska by žádná taková společenská struktura nebyla udržitelná, kdyby pro jednotlivce toto silové podřízení nebylo zároveň nesmírně výhodné. – Ano jistě, toho, co musí být obětováno je nesmírně mnoho, avšak eventuální zisk také není rozhodně zanedbatelný: člověku se otvírá celý nový svět společenského bytí, odpadá strach z druhého, otvírá se však hlavně možnost nějaké projekce do budoucnosti, do prostoru postupně nově objevovaných možností realizace, protože jednotlivcova současnost je zajišťována celkem obce. Zároveň je značně výhodné jednat předepsaným způsobem, tj. tak, jak diktuje mravnost mravů, protože člověk nemusí přemýšlet nad každým svým krokem. Mravnost mravů zajišťuje jistou sadu úkonů, a pokud ji člověk opakuje dostatečně správně, nejen že se může cítit jako „dobrý“ ve smyslu mravnosti obce, ale hlavně se nemusí obávat o svoji vlastní existenci, protože příkázání, která mrav diktuje, jsou tradiční, tj. osvědčená mnoha jinými. Představa, že pokud člověk dodržuje mrav, může sám sebe

vnímat jako „mravného“ by stejně tak mohla být vyložena jako představa, že dodržovat mravnost je dobré, *protože* je to bezpečné.

Bylo by ale pravděpodobně naivní domnívat se, že by někdy k takovému komplexnímu kalkulu „výhodně/nevýhodně“ opravdu došlo. Člověk byl k poslušnosti v obci jednoduše donucen, to je vše. O Nietzscheho kritice společenské smlouvy již řeč byla.

„Mravnost není nic jiného (tedy zejména nic víc!) než poslušnost vůči mravům, ať již jsou jakékoli.“²¹

Mrav je způsob, kterým se udržuje konkrétní hierarchie společnosti, konkrétní způsob hodnocení, konkrétní způsob práce s pudy. Tím, že zakladatel morálky postuluje nějakou *libovolnou* strukturu, vyjadřuje zároveň své dominantní pudy v tom smyslu, že pojišťuje jejich vedoucí roli ve vytvořené hierarchii. Pudové zakladatele jsou reflektovány v mravnosti obce. Nemám v úmyslu zde tímto implikovat nějaké vědomí nebo nějaké vědomé jednání. V obou případech, vědomém i nevědomém, dochází totiž k témuž: jde o reflexi takového pudu, který jednajícího skrze jeho vlastní hodnocení ovládl takovým způsobem, že byl schopný se prosadit na úkor těch, kteří toho schopni nebyli. Ať už jde o zvíře, člověka, tragického Řeka nebo reaktivního křesťana, princip je neustále stejný. To, jaké specifické důsledky konkrétní mrav má, jak silně se mu podařilo ovládnout druhé a zda stupňuje nebo stagnuje, je otázka jiná a bude částečně řešena později.

Mravnost je ale zároveň i způsob společného pobývání. V předchozím odstavci jsem mj. podotknul, že je výhodné žít spolu, protože se jednotlivci otvírají celý nový svět možného jednání. Jenže *jak* se tento svět otvírá, resp. proč se otvírá? Právě proto, že existuje mrav, že existuje nějaká autorita, která *osmyslňuje* svět, která udává pravidla a pod jejíž taktovkou obec vznikla. Mrav je tradiční způsob jednání, tj. „tak se věci dělají“. Co v mravnosti přikazuje, je *strach*: „*strach před vyšším intelektem, před nepochopitelnou neurčitou mocí*“²², strach z nesmyslného světa, strach ze snů, ze zvířat, ze tmy, z nemoci, z bohů a předků²³, strach ze všeho, čemu člověk nerozuměl, co si nedovedl vysvětlit a proti čemu tak neměl žádné obrany.

---

²¹ Nietzsche F. – Ranní červánky, přeložila Věra Koubová, str. 15

²² Tamt. str. 15

²³ Strach (a slib) z bohů a předků bude vysvětlen separátně

Mravnost vysvětluje – a vysvětluje vše. Mravnost mravů je v každé mutaci zásadním vysvětlujícím prvkem světa. Právě ona otevírá svět tím způsobem, že ho rozjasňuje, dává mu pevné a jasné struktury, určuje, co dělat v jakékoliv situaci tak, aby nedošlo k pohromě. V tomto strachu přikazuje *pověra*²⁴, strach z neznáma, pověra, která mravnost mravů ve své podstatě ostatním *legitimizuje*. Dělej to a nečiň jiné, neb tě stihne trest! – onen nadpřirozený trest, který je pochopitelný pouze skrze jazyk pověřčivého. Nietzsche uvádí v *Ranních červáncích* příklad Kamčatčanů: „*nikdy neseškrabávej sníh z bot nožem, nikdy nožem nenapichovat uhlí, nikdy nevkládat do ohně železo*“²⁵ – a ten, kdo jedná proti těmto nařízením, bude potrestán. Motiv trestu bude ještě v této souvislosti rozveden v pasáži o slibu, zde chci zdůraznit důležitost diktátu mravnosti. Obec tím, že v ní přikazuje mravnost, garantuje, že to jednání, které je poslušné mravnosti, je jednání „dobré“, tj. bezpečné. Do oboru mravnosti tak spadalo jakékoliv společné jednání (neboli veškeré jednání): „*výchova, péče o zdraví, manželství, léčitelství, polní práce, válka, <...>*“²⁶. Člověk jednal tak, jak přikazovala mravnost, a to *bez ohledů na sebe samého*. Mravnost se tedy poslouchá ne z nějakého zjištěného důvodu, ale proto, že přikazuje.

Je již pravděpodobně zřejmé, čeho se tímto působením mravů na člověku dosahuje. Mrav samozřejmě nedává na vybranou z různých způsobů nějakého jednání. Naopak – postuluje jeden způsob nějakého jednání a tento způsob je vyžadován bez rozdílu od všech v obci. Mravnost je vždy konkrétní a záměrně nenechává moc místa k interpretaci. Důvody jsem již rozvedl. Za první je mravnost prosazení konkrétního vládnoucího pudu, konkrétního způsobu jednání, za druhé je mravnost jako způsob hodnocení obrana proti strachu před vyšším intelektem, onou strašlivou mocí, před níž ochraňuje obec ve smyslu určitého bezpečného způsobu jednání. Oba tyto důvody vedou k jednomu zásadnímu důsledku: dochází k zestejnění člověka, k tvrdé výchově, k pravidelnosti, k vypočitatelnosti, stejnosti a nutnosti jedince. V této drezůře jednoty a identity se člověk učí „*oddělovat nutné od nahodilého, myslet kauzálně, vzdálené věci vidět a předjímat, <...>, vůbec umět počítat, vypočítávat*“²⁷. Jak jinak totiž zajistit bezpečí uvnitř obce, jak jinak zajistit onu hierarchii, se kterou původce mravu zakládal mravnost? Právě tak, že skrze pravidelnost a jednoznačnost každého jedince je možné teprve předvídat jeho jednání

²⁴ Nietzsche F. – Ranní červánky, přeložila Věra Koubová, str. 15

²⁵ Tamt., str. 20

²⁶ Tamt., str. 15

²⁷ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 42

do budoucnosti, a tím se do značné míry vzepřít stavu mimo obec, mimo „stát“. Za pomoci svěrací kazajky mravnosti mravů bylo člověku do těla vpáleno několik „*primitivních požadavků sociálního soužití*“²⁸, aby byl schopný žít ve struktuře hierarchizované společnosti a pak jako *nechtěný* důsledek těchto z nutnosti přivlastněných *příkázání* mohl užívat výhod společnosti, kterou mravnost mravů konstituovala. Člověk mravný je člověk poslušný mravnosti a mravnost činí člověka stejným mezi stejnými. Být mravný a poslušný mravnosti tedy znamená být *vypočitatelný*.

---

²⁸ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 45

IV. Paměť

Zapomnětlivost a paměť

Zatím jsem opomíjel důležité téma paměti. Paměť zakládá konstituci sil „člověk“ stejně tak podstatně, jako to dělá mravnost mravů. Tyto dva termíny jsou v našem kontextu od sebe jen těžce oddělitelné. Je však mým záměrem tyto termín vysvětlit do jisté míry odděleně, protože z hlediska toho, k čemu Nietzscheho interpretace směřuje, může být paměť síla, kterou lze dříve či později od mravnosti mravů oddělit. To však není téma, kterému se v této práci chci věnovat.

Fenomén paměti ale pravděpodobně plně nedoceníme, nevysvětlíme-li první sílu opačnou, tj. *zapomnětlivost*. Té se Nietzsche věnuje jak v samotné *Genealogii morálky*, tak i např. v *Nečasových úvahách*. V obou případech považuje zapomnětlivost v zásadě za sílu aktivní a pozitivní. V *Genealogii* zapomnětlivost chápe jako formu silného zdraví²⁹, která stejně jako tělesné trávení působí v pozadí, nevědomě, která filtruje neustálé zážitky a počitky dne a ty vstřebává do těla. Člověk zapomíná, aby se vyprázdnil, aby uvolnil místo novému a aby odstranil dočasné, staré nebo nedůležité. Zapomíná z nutnosti, zapomíná na trápení, na zlobu nebo potěšení, aby otevřel cestu neustálému nastávání a byl s to se s ním duševně srovnat. Bez tohoto mechanismu by nebylo žádné novosti: člověk by žil v zajetí minulého, s ničím by se nedokázal „vyrovnat“. V *Nečasových úvahách*, kde se tomuto tématu věnuje o 11 let dříve hovoří o tom, že „budeme muset tudíž schopnost cítit do určité míry nehistoricky pokládat za důležitější a původnější, jelikož je základem, na němž teprve může vůbec vyrůst něco pravého, zdravého a velikého, něco vpravdě lidského“³⁰. V obou případech se ukazuje naprostá nezbytnost zapomnětlivosti jako zdravého základu pro možnost čas od času pracovat se silou působící opačným směrem, tj. s pamětí.

Paměť tak, jak jí v rámci tohoto kontextu chci interpretovat, se poprvé objevuje ve stejných souvislostech, ve kterých se konstituuje i celá skladba sil, které rozumíme jako „člověk“. Vztáhneme-li jí pouze na to, co již bylo v předcházejících odstavcích vysvětleno, pak se paměť jako opačná síla k zapomnětlivosti tvoří skrze plavou bestii a její „založení státu“, tj. vytvoření hierarchizované struktury za užití

---

²⁹ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 41

³⁰ Nietzsche F. – *Nečasové úvahy I.*, přeložil Jan Krejčí, str. 89

libovolně postulovaného mravu. O paměti lze tedy hovořit jako o *výsledku té stejné* nemoci, kterou je i mravnost mravů. Chápeme-li vznik paměti jako součást stejného procesu, kterým je i mravnost mravů, pak i paměť má velmi podobné implikace. Paměť je jisté paradoxní³¹ popření zvířecího zdraví, jde o důsledek působení, u nějž je člověk donucen chovat se jistým konkrétním způsobem, který tradice jako specifické vyjádření mravnosti mravů diktuje. Člověku je nutně třeba paměti, aby si udržel „*těch pět šest ,neučiním*“³², které mravnost mravů v různých formách diktuje. Uzavření člověka do hierarchie společnosti vyžadovalo posílení paměti jako důsledek příkazů vládnoucí mravnosti.

Paměť je sice u Nietzscheho nemoc, ale zároveň nemoc až překvapivě plodná. Výhody společnosti, o kterých jsem mluvil u tématu mravnosti mravů, lze zcela automaticky aplikovat i zde. Jedinec, který mravům podřídil nejvíce, tj. ten, komu se do paměti obtisklo co nejvíce „*neučiním*“, je zároveň ten, kdo smí nejvíce užívat výhod společnosti. Takového jedince mravnost považuje za „*dobrého*“, protože se tomu, co konstituuje obec nejlépe podřídil, nejvíce *obětoval* tím, že zákon plnil nejčastěji a i v těch nejtěžších případech³³. Jeho práce s pamětí, tj. poslušnost vůči mravům, je odměněna tím, že sám sobě rozumí, že sebe sama vnímá jako pravidelného a jednoznačného, tj. je sám vůči sobě vypočitatelný. Tím ale zároveň získává nové možnosti práce jak v obci, tak vůči sobě sama. Paměť mu slouží k zmnožování možností jeho života, „*nalézá podněty k napodobování a překonávání*“³⁴ tam, kde by jinde nehledal. Je pravidelnější a jednoznačnější, zároveň také ale bohatší o možnost stupňované práce se sebou i se světem. Všechny možnosti člověka, které dnes považujeme za sobě vlastní mají svůj dlouze a poctivě krví zalévaný záhonek bolesti, z kterého teprve začal růst fascinující pestrý svět, který udělal existenci teprve *zajímavou*³⁵.

A nakonec slovo k možnému dvojímu chápání paměti. Kdykoli v *Genealogii* hovoří Nietzsche o paměti, je to téměř výhradně vzhledem ke slibu, o kterém však zatím ještě záměrně řeč nebyla. V tomto kontextu, tj. kontext „*státu*“, mravnosti nebo slibu, tak paměť „*vzniká*“. O paměti však lze hovořit i jiným způsobem. V aforismu 111 *Radostné vědy* hovoří Nietzsche o něčem, čemu bychom mohli rozumět jako

³¹ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 41 „*Paradoxní úkol, který si příroda vytkla vzhledem k člověku*“

³² Tamt., str. 45

³³ Nietzsche F. – Ranní červánky, přeložila Věra Koubová, str. 15

³⁴ Nietzsche F. – Nečasové úvahy I, přeložil Jan Krejčí, str. 92

³⁵ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 22

„paměť identit“. Tj., je-li život nutně hodnocením, jak jsem v různých formách v textu již naznačoval, pak lze o jisté formě paměti hovořit i mimo kontext sil, kterým říkáme člověk. „*Kdo například neuměl najít dost často "stejně", pokud šlo o potravu či nebezpečná zvířata, <...> měl menší vyhlídky na přežití než ten, kdo u všeho podobného okamžitě usuzoval na stejnost.*“³⁶ Jinými slovy, paměť v jisté *pudové*, tj. nesubjektivní formě tak či onak vždy existovala, protože bez ní si v této souvislosti nedovedu představit udržení předpokladu života jako hodnocení. Zvíře, které by nedovedlo udržet v „paměti“ identitu jedné věci s druhou, by pravděpodobně nepřežilo dostatečně dlouho na to, abychom o něm mohli hovořit. Domnívám se však, že tato *pudová* forma paměti Nietzscheho tolik nezajímá, nebo alespoň se k ní podstatněji nevyjadřuje a kdykoliv hovoří o paměti, přinejmenším co se týče kontextu *Genealogie morálky*, pak hovoří o paměti člověka, tj. již konkrétní konstituce sil člověk. Paměť člověka je paměť subjektivní (o subjektu bude řeč v souvislosti se špatným svědomím) a byť je pravděpodobně neoddělitelná od „původní“ paměti pudů, nechci se touto formou paměti více zabývat, protože jedním z cílů této práce je ukázat paměť ve smyslu konstituce sil člověk, ne ve smyslu konstituce sil předcházející člověka.

Posilování paměti

„Jak udělat člověku-zvířeti paměť? Jak se tomuto zčásti tupému, zčásti roztěkanému chvilkovému rozumu, této ztělesněné zapomnětlivosti vtiskne něco tak, aby to zůstalo přítomné?“³⁷

Přes všechny možné výhody, o kterých byla i nebyla řeč, které by mohly naznačovat, že člověk snad došel k rozumu a paměti dobrovolně, protože „pochopil“ výhody společnosti, je potřeba znovu podotknout, že člověk byl k poslušnosti i k „*dospění k rozumu*“³⁸ zkrátka donucen. Plavá bestie nevysvětluje, nepřesvědčuje, neargumentuje. Plavá bestie jednoduše tvoří, bez důvodu, beze smyslu, skrze instinkt a sílu. Potlačení pudů volnosti v obci stejně jako poškozování zdraví při pěstování paměti nebyla nikde práce, která by byla jemná a citlivá. Násilí, kterým započal „stát“, bylo násilím až do konce.

³⁶ Nietzsche F. – Radostná věda, přeložila Věra Koubová, str. 115

³⁷ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 44

³⁸ Tamt., str. 45

Mravnost mravů je, jak jsme již viděli, *proces*, jehož jedním výsledkem – nikoliv však cílem – bylo vytvoření pevné formy jak v obci, tak hlavně v člověku samotném. Zároveň již bylo také podotknuto, že mrav je *způsob bytí obce*. Zde chci v této chvíli zvýraznit některé předcházející motivy vzhledem k tématu této kapitoly. Mrav a mravnost mravů si nesmíme představovat jako nějaký etický kodex jednání, který je v obci vyžadován. Mrav je především vyjádření toho, co bychom dnes vzletně označili za kulturu³⁹. Součástí mravu je tak prakticky vše: slavnosti, oběti, náboženské kultury a modlitby, filosofie, hudba, výchova a v jistém smyslu dokonce celý asketismus⁴⁰. Cílem všech těchto jmenovaných aktivit nebyla „zábava“ nebo snad nějaké neúčinné jednání samo pro sebe – naopak. Cílem byla „*neobyčejně velká užitečnost, <...> arci užitečnost pověrečná*“⁴¹. Smyslem všech těchto a nepočítatelně mnoha dalších cvičení bylo posilovat paměť. Chci zde upozornit na dva způsoby posilování paměti, které Nietzsche zmiňuje. Jeden je rytmus, druhý je bolest.

V aforismu 84. *Radostné vědy* Nietzsche poukazuje na to, jak fascinovaně užitečným se ukázal být rytmus. Právě pomocí rytmu se měly bohům vrýt do paměti záležitosti lidí tak, aby na ně bozi nezapomněli. Je však zřejmé, *komu* se ve skutečnosti mělo co vrýt do paměti. „*Rytmus je donucování; plodí nepřekonatelnou chuť podvolit se*“⁴². Pomocí rytmického opakování se člověku pěstovala schopnost zapamatovat si přikázání mravů: zapamatovat si způsoby toho, jakým způsobem pobývat v dané obci, jak ctít bohy a hlavně si zapamatovat „*několik primitivních požadavků sociálního soužití*“⁴³. Rytmus byl nedílnou součástí mravnosti mravů právě pro jeho neoddiskutovatelnou schopnost posilovat člověku paměť. Dokonce i dnes se stále na školách setkáváme se způsobem učení skrze rytmus, skrze opakující se melodie tak, aby se člověku vtisklo do paměti to, co společnost považuje za vhodné a snad i mravné. Rytmus spojený s tancem či zpěvem zároveň funguje jako aktivní způsob vybíjení některých pudů, které byly vytvořením struktury „státu“ uzavřeny do klece. Podporuje se tak do jisté míry i fyzické zdraví, omezuje se působnost nemoci, kterou uzavření člověka do pevné společenské struktury nepochybně bylo.

---

³⁹ „Kulturu“ lze definovat jako systém sdílených domněnek, hodnot, zvyků, jednání a artefaktů, které členové společnosti užívají k vysvětlení světa a vztahů k ostatním lidem, a které jsou předávány z jedné generace na druhou skrze proces učení. - Bates DG, Plog F: *Cultural Anthropology*, New York, str. 7.

⁴⁰ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 44

⁴¹ Nietzsche F. – *Radostná věda*, přeložila Věra Koubová, str. 90

⁴² *Tamt.*, str. 90

⁴³ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 45

Ten nejúčinnější a nejprostší způsob učení je však vždy a všude skrze bolest. Po nejdelší období lidské existence platila poučka: „*aby něco v paměti zůstalo, musíme to tam vpálit: jenom to, co nepřestává bolet, v paměti zůstane.*“⁴⁴ Pohled do minulosti nám skýtá téměř všude opravdu krvavou podívanou. Všude tam, kde člověku z nutnosti bylo potřeba posilovat paměť, se to neobešlo bez „*krveprolévání, muk, obětí.*“⁴⁵. Celá mravnost mravů je plná obětování, mrzačení (kastrace), kamenování, lámání v kole a podobně. Bolest byla stejně tak vlastní součástí kultury slavností, kultů nebo svátků jako tomu bylo v případě rytmu. Dokonce i dnes, kdykoliv je člověk přítomen nějaké staré slavnosti nebo svátku, může skoro až cítit „*dozvuk hrůzy, s níž se dříve na zemi slibovalo*“⁴⁶. Dříve, tj. v té nejdelší a nejtvrdější minulosti lidstva.

Celková práce mravnosti mravů – tj. jako způsob udělat člověka i jeho svět pravidelným, kauzálním a vypočitatelným - samozřejmě ruku v ruce práci posilování paměti pomáhala – respektive, jak jsem již řekl, tyto dva procesy od sebe oddělují čistě z praktické stylistické potřeby. Tím, že se lidský svět stane jednoduchým a jednoznačným, je penzum věcí, kterým člověk musí věnovat pozornost, mnohem menší, než by tomu bylo v případě mnohoznačnosti přikázání mravů. Čím více mravnost přikazovala, tím větší záběr musela být schopná paměť obsáhnout. A zároveň i obráceně: čím hůře na tom byl člověk s pamětí, tím více mravnost přikazovala, a tím hrůznější byl pohled na obyčeje a zvyky společnosti.

---

⁴⁴ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 44

⁴⁵ Tamt., str. 44

⁴⁶ Tamt., str. 44

V. Špatné svědomí

Mír

Když jsem v předchozích kapitolách mluvil o vzniku „státu“ přes plavou bestii, poukazoval jsem spíše na jistou „nadosobní“ rovinu. „Stát“ jsem rozebíral z hlediska struktury nebo funkce a v rámci těchto rovin jsem ukazoval, jakým způsobem se v takové struktuře počítá s jedincem. Do značné míry jsem ale záměrně opomíjel, co vytvoření „státu“ znamenalo pro jednotlivce, jakým způsobem se proměnilo jeho chování a jednání.

Co znamenalo vytvoření pevné struktury společnosti „stát“ pro jednotlivce? Tím nejzřejmějším bude pravděpodobně to, že mu byla uzmuta obrovská část jeho zvířecí svobody jednání. Jeho nejvlastnější instinkty, „*tak šťastně přizpůsobené divočině, boji, toukám, dobrodružství*“⁴⁷, kterými se doposud jako šťastné zvíře realizoval byly náhle usměrněny či úplně znehodnoceny. Starý způsob, kterým pracoval se světem a se svými instinkty byl *náhle* neplatný a on byl vržen do nového světa, který měl jen málo co společného se světem, který znal. Člověka vznikem organizované společenské struktury „*spoutala moc společnosti a míru*“⁴⁸ a jeho instinkty pro válku, boj, přepadávání, ničení a změnu byly náhle nahrazeny a on byl donucen začít používat svůj „*nejubožejší a nejvíce chybující orgán*“⁴⁹: tj. *vědomí*.

Chci se ještě krátce vrátit k předcházející citaci: „*spoutala moc společnosti a míru*“. Co Nietzsche myslí termínem „*společnosti*“ jsem v předcházejících kapitolách snad již alespoň základně vysvětlil. Podívejme se ještě na interpretaci „*míru*“. Mír rozhodně není jen nějaká, na rozdíl od populárního názoru, spontánní nebo i kýžená „absence války“ ve smyslu absence sváru. Jak ukazuje Ortega Y Gasset ve svých slavných člancích, které byly později souhrnně vydány jako spis *Vzpoua davů*, je válka především „*prostředkem, který vynalezli lidé k řešení určitých konfliktů*“⁵⁰. Zřeknutím se války se ale konflikty žádným magickým mávnutím neodstraní.

„Obrovskému úsilí války se můžeme vyhnout pouze tehdy, chápeme-li mír jako úsilí ještě větší, jako celý systém velmi komplikovaného úsilí, které částečně vyžaduje

---

⁴⁷ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 64

⁴⁸ Tamt., str. 65

⁴⁹ Tamt., str. 65

⁵⁰ Ortega y Gasset - *Vzpoua davů*, přeložil Václav Černý, str. 138

*šťastný zásah génia. Jiné řešení - interpretace míru jako prostého prázdna, jež by po sobě v případě svého zmizení válka zanechala - je naprosto mylné.*⁵¹

Mír je tedy především zase nějaká konstelace moci, způsob vládnutí a jednání. Mír v obci neznamena, že by se v předchozím stavu světem proháněly ozbrojené hordy vojáků, ale to, že jisté násilné způsoby řešení konfliktů jsou nadále zapovězeny. Na místo nich jsou dosazeny jiné, mírové, které stejné situace řeší odlišným způsobem. Mír musíme paradoxně chápat jako „*vyhlášení války starým instinktům*“⁵², tj. doslova uvěznění člověka v míru, ve „státu“, ve struktuře, které odmítají jeho bojovné pudy. Tam, kde se doposud spoléhal na své nevědomé a spolehlivé instinkty, se pojednou musel orientovat skrze myšlení, posuzování nebo počítání. Spoutáním do hierarchizované struktury člověk onemocněl – a při zpětném pohledu můžeme teprve docenit, jak strašlivá nemoc to byla.

Počátek špatného svědomí, zniternění člověka

Spoutáním člověka ve „státu“ však ta „*největší a nejzlověstnější nemoc, z níž se lidstvo dodnes nezotavilo*“⁵³ teprve začíná. Skoro bychom mohli říci, že „stát“, resp. plavá bestie, je *jen* jakási nutná podmínka, živná půda pro to, co Nietzsche nazývá *špatné svědomí*. Bez plavé bestie, bez „státu“, bez mravu, který jde s organizovanou společenskou strukturou ruku v ruce, by byl člověk neonemocněl – avšak *neonemocněl* právě na této půdě: ta mu byla jen nutnou podmínkou proto, aby mohla začít ta největší perverze na živočišné části člověka, na jeho zdraví: špatné svědomí.

V čem ale spočívá onen zárodek nemoci, ona podmínka, která člověku umožnila sám sebou onemocnět? Domysleme do konce, co se asi stalo s pudy, na které se člověk zvíře spoléhal, než mu bylo zabráněno se jimi realizovat. Kam se instinkty mohly obrátit, kde mohly najít půdu pro svoji realizaci, když směr, kterým jim doposud skýtal paletu možností se pojednou začal uzavírat? Tyto instinkty, které se nemohou již dost často realizovat směrem ven, se tak *obrací dovnitř*. Právě to Nietzsche nazývá *zniternění člověka*.

---

⁵¹ Ortega y Gasset - Vzpouřa davů, přeložil Václav Černý, str. 137

⁵² Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 65

⁵³ Tamt., str. 65

„Člověk, vtěsnaný do úzkých mezí a pravidelnosti mravu, který z nedostatku vnějších nepřátel a překážek netrpělivě rve, pronásleduje, nahlodává, rozrušuje a týrá sám sebe, toto zvíře rozdírající se do krve o mřížovi své klece, zvíře, jež je třeba „zkrotit“, ten trpící a steskem pouště stravovaný tvor, který musel sám ze vytvořit dobrodružství, mučírnu, nejistotou a nebezpečnou divočinu – tento blázen, tento roztožený a zoufalý zajatec se stal vynálezcem ‘špatného svědomí’.“⁵⁴

Logika situace je celkem prostá. Člověku se uzavře jeden způsob realizace pudů a ty zcela přirozeně hledají prostor nový. Takový prostor však neexistuje – vnější svět je jen jeden a ten je od nynějška nedostupný. A tak je možný jediný krok: je třeba nový svět *vytvořit*. Vzniká nový, *vnitřní* svět, který původně tenký jako list papíru se pod tíhou a tlakem pudů, pro které již není praktické využití, rozrůstá a rozšiřuje. Právě tímto způsobem člověk získal nitro, hloubku a *duši*. To je onen „paradoxní úkol“, na který se Nietzsche odvolává v první větě druhého pojednání: obrácení člověka proti jemu samotnému, ochoření člověka jím samým v důsledku násilného a náhlého odtržení člověka od jeho minulosti, od jeho zvířecího já. Člověk popírá sám sebe, svoje nejvlastnější pudy, *instinkt svobody*⁵⁵ se vybíjí dovnitř, a tím vytváří nový svět realizace, kde může znovu uplatnit svoji moc.

Několikrát bylo napříč celým textem zdůrazněno, že šlo o odtržení násilné a náhlé. Motiv náhlosti jsem zvýrazňoval proto, že v rámci otázek po tom, co za konstituci sil „člověk“ je, chci podtrhnout, že člověk je založen jako *reaktivní* bytost. Instinkt svobody, který byl vznikem „státu“ potlačen a díky kterému vznikl nový vnitřní svět člověka, zároveň implikuje, že ho někdo nebo něco potlačil. Nietzsche v této souvislosti jemně poukazuje na možnou situaci opačnou, tj. „*organické vrůstání do nových podmínek*“, „*pozvolnou a dobrovolnou*“⁵⁶ změnu. Tím, že však došlo ke změně okamžité, proti které nebylo na žádném bojišti obrany, je člověk založen vůči něčemu. Celý jeho vnitřní svět, duše, celé obrácení člověka proti jemu samotnému bylo založením reaktivní, z donucení, šlo o vymezení se vůči něčemu, co člověka omezilo, a jeho jednání pak spočívalo v reaktivním smíření s novou situací. Tím nechci implikovat nutnou reaktivnost člověka jako takového, tj. bytostné založení

---

⁵⁴ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 65

⁵⁵ Tamt., str. 67

⁵⁶ Tamt., str. 66

jeho veškerého jednání jako reakce. Chci pouze podotknout, že samotná konstituce sil člověk, jak jí v rámci tohoto textu rozumím, byla *jako* reaktivní založena.

Subjekt a duše

Nietzsche ve svých pracích často kritizuje koncepci subjektu. Dokonce i v samotné *Genealogii* se v aforismu 13 první části tomuto tématu věnuje a pod analogií dravců a jehňat subjekt destruuje⁵⁷. Jeden z důsledků pudů obrácených proti člověku samému, tj. instinktu svobody, který se vybíjí dovnitř, však je vytvoření jisté formy subjektivity, „vědomí“, „duše“. Na to je třeba poukázat a vysvětlit to.

O „silném“, tj. křesťanském, subjektu ještě řeč bude. Nechci tedy zatím ukazovat, co subjektem Nietzsche nemyslí, ale zkusím vysvětlit, co jím myslí a proti čemu nebrojí. Pro konstituci sil, které říká Nietzsche člověk, je jistá forma slabé subjektivity, tj. „vědomí“ nebo „duše“ v zásadě nezbytná. V aforismu „O těch, kdož povrhují tělem“ knihy *Tak pravil Zarathustra* se přímo odvolává na duši jako nástroj těla – „*je to malý nástroj, hračka tvého těla*“⁵⁸. V aforismu „O ctnosti, jež obdarovává“ zase mluví o duši ve smyslu „*A duch - čím jest tělu? Jeho bojů a vítězství hlasatelem a druhem a ozvukem*“⁵⁹. Duše je tedy nástroj těla, něco, skrze co jsou pudy interpretovány a skrze co je lze nějak reflektovat, a na této reflexi založit nějaké hodnocení. Před vznikem „státu“ a vším, co s tím souvisí, nebylo třeba duše. Pudy nebylo třeba vědomě interpretovat, protože vědomí z hlediska toho, čemu rozumíme jako člověk, jednoduše neexistovalo. Vznikem „státu“ tak na jedné straně dochází k zásadnímu omezení některých pudů, na straně druhé tělo (tedy člověk) získává nový nástroj, skrze který lze nějak s tělem pracovat. Tento nástroj těla, tato „slabá“ subjektivita však není nijak autonomní. Nemá „svobodnou vůli“, jak později uvidíme v případě subjektivity zmorálováné. Je to odraz válcících pudů, je to dějiště nové krutosti, která byla vytvořena z nutnosti chybějící aktivní realizace. Znovu chci zdůraznit tento fascinující předěl: vznikem „státu“ a jeho praktických implikací se pudy člověka začínají obracet proti němu, dovnitř člověka. Tím vzniká nový vnitřní svět, tj. „duše“ ve smyslu vědomé subjektivity. Otázka tedy není, zda si byl člověk „vědom“ sám sebe i před tímto předělem – to Nietzsche v textech, na které odkazují, neřeší a nejsem si vědom toho, že to řeší někde jinde – důležité ale je, že všemi těmito

⁵⁷ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 31

⁵⁸ Nietzsche F. – *Tak pravil Zarathustra*, přeložil Otokar Fischer, str. 28

⁵⁹ *Tamt.*, str. 65

kroky, tj. „státem“, mravností, pamětí a obrácením pudů dovnitř vzniká pro Nietzscheho taková konstituce sil člověk, která to, co se takto konstituovalo, nazve duše, resp. vědomí. „Předtím“ o duši ani subjektu v kontextu Nietzscheho mluvit nelze.

Kromě duše by to zatím mohlo vypadat, jakoby uzavření člověka-zvířete do hierarchizované struktury byla jedna velká prohra za druhou. Není tomu samozřejmě tak. Nietzsche rozhodně není autor, který by hledal cesty k tomu, jak se navrátit k nějaké „původní zvířecí naivitě“. Máme, co máme, a s tím stavem je třeba se nějak vyrovnat. Jak napsal Camus v eseji *Nietzsche a nihilismus*, „<Nietzscheho> vlastní velikost mu nedovolila odmítnout dědictví jeho doby“⁶⁰. Zniternění člověka rozhodně byla nemoc, nemoc která zmoralizováním některých pojmů později dosáhla své až děsivé podoby, přesto však znamenal fenomén zvířecích pudů obrácených proti sobě něco alespoň stejně tak fascinujícího, jako děsivého. Fenomémem „státu“ se na zemi rozehrlo až zcela unikátní divadlo. Vzniklo něco tak „nového, hlubokého, neslýchaného, tajuplného, rozporuplného, budoucnostiplného“⁶¹, že se tím změnila celá tvář jak této planety, tak hlavně zvířete, kterému jsme začali říkat člověk.

„Věru bylo zapotřebí božských diváku, kteří by docenili divadlo, jež tím začalo a jehož konec ještě vůbec není v dohlednu, - divadlo příliš subtilní, příliš zázračné, příliš paradoxní, než aby se smělo odehrávat beze smyslu a nespátřeno na nějaké směšné hvězdě!“⁶²

Zniternění člověka obsahuje především motiv tvorby. Jak jsme již viděli, bude to ale tvorba reaktivní. Záleží však výhradně na mravu, jak s tímto novým „nástrojem“, chceme-li zůstat u této metafory, bude člověk nakládat, tj. kterým směrem ona tvorba bude probíhat. Zda směrem k podporování života nebo jeho potlačování. V člověku však tím, že je nucen obrátit některé své instinkty dovnitř, do sebe sama, nepřestane probíhat onen boj pudů, který ho činil šťastným ve vnějším světě. Je však nucen tento boj nyní primárně reflektovat a reagovat na něj do značné míry hlavně v onom vnitřním světě sebe sama: ve své duši, ve svém vědomí. Je to tedy stejná *aktivní síla*, která působí v oněch „*násilnických umělcích a*

---

⁶⁰ Camus A. - Člověk revoltující – Nietzsche a nihilismus, přeložila Kateřina Lukešová, str. 77

⁶¹ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 65

⁶² Tamt., str. 66

organizátorech“⁶³, jen tentokrát nepůsobí ven, směrem k druhému člověku, směrem do světa, ale do sebe, k sobě, v uličkách nitra. Je to aktivní, pozitivní síla, která je však nucena jednat reaktivně, v menším měřítku a tvořit uvnitř člověka. Tuto formu tvorby nazývá Nietzsche „*aktivní špatné svědomí*“⁶⁴, protože stejně jako ona zmíněná plavá bestie je člověk neustále tvořící. Co všechno touto reaktivitou ale přišlo na světlo světa! V reaktivitě může mít podle Nietzscheho původ i krása sama. Je to totiž až v onom znásilňování sebe sama, v krutosti umělce vůči sobě samému, ve kterém ony vnucené negativní ideály jako „*vpalovat si vůli, kritiku, odpor, opovržení, zamítavé Ne*“⁶⁵ začnou obratem k sobě plodit nové, krásné. Právě obratem sama k sobě se teprve žena mohla zeptat „*jsm krásná?*“. Právě toto popření sebe sama, tento instinkt svobody obrácený proti člověku, tato paradoxní krutost vůči sobě samému byla mateřským klínem pro celý imaginární svět, jako je např. „*krása*“. Všechno, co existovalo jako neproblematizované, se tímto zvláštním, snad až schizofrenním rozdvojením sebe sama stalo *zajímavé*, budoucnostiplné, hluboké, „*jakoby člověk nebyl cíl, nýbrž jen cesta, meziaktí, most, velký příslib...*“⁶⁶

---

⁶³ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 67

⁶⁴ Tamt., str. 68

⁶⁵ Tamt., str. 67

⁶⁶ Tamt., str. 66

VI. Slib

V předchozím textu jsem několikrát zmínil termín špatné svědomí. Ukázal jsem, že špatné svědomí nevzniklo implicitně se založením organizované struktury „stát“, a to, že je člověk svým založením reaktivní, automaticky neznamena, že každá reakce nutně vede ke špatnému svědomí. Domnívám se, že celá druhá kniha *Genealogie morálky* má právě na *příkladu* ukázat, že reaktivnost nemusí okamžitě poukazovat na špatné svědomí v negativním slova smyslu a že existují způsoby práce s takto založeným člověkem, které jsou z hlediska Nietzscheho filosofie přijatelné a snad i chtěné.

Zmíněným *příkladem* je právě slib, resp. vztah mezi věžitelem a dlužníkem. Domnívám se, že právě na této základní platformě chce Nietzsche příkladem ukázat vše, o čem jsem zatím mluvil odděleně, tj. co znamená konstituce sil „člověk“ ve smyslu mravnosti, paměti nebo zniternění člověka. Na fenoménu slibu chce Nietzsche ukázat to, jakým způsobem podle něj probíhala změna chápání slibu a termínů k němu příbuzných a jakým způsobem z hlediska genealogické analýzy pak z fenoménu dlužníka a věžitele vzniká *zmoralizované* špatné svědomí.

Osobní právo a slib k obci

Viděli jsme již, že existence „státu“ mj. implikuje existenci mravů jako specifického výrazu hodnocení. Uzavřením člověka do klece „státu“ vzniká však ještě jeden motiv, který jsem zatím ještě plně nerozvinul. Mravem, resp. zákonem se implikuje i slib vůči obci, tj. nějaká forma vztahu mezi dlužníkem a věžitelem. Tím, že je (plnoprávný) jednotlivec součástí obce automaticky vchází do takto koncipovaného vztahu dlužníka a věžitele, který je implikován *jeho slibem k obci*, tj. jeho slibem k mravnosti obce. Na toto téma jsem již drobně poukazoval jak v kapitole o mravnosti mravů, tak i v kapitole o paměti. Jednotlivec slibuje poslušnost celku obce a z této poslušnosti mu plynou jisté výhody společného soužití. Tento slib (ať už ho již chápeme doslova nebo jen jako pasivní poslušnost) je právě to, z čeho plyne jeho status příslušníka obce jakožto někoho, kdo je podřízen nějaké vyšší autoritě, která mu tento status přiznává a která s ním jako s takovým subjektem i jedná. A zároveň i obráceně: jedinec neslibuje jakožto suverén, tj. neslibuje vůči sobě, ale slibuje jakožto subjekt uvnitř obce, tedy jeho slib k druhým by tak interpretačně mohl

být vyložen spíše jako slib vůči mravnosti obce. Je to totiž právě zase obec, která skrze svůj mrav garantuje funkční a praktickou možnost vyrovnání mezi jednotlivými subjekty obce. O porušení slibu k obci, stejně jako o splácení dluhů bude ještě řeč později, až lépe vysvětlím, kde a na jakých základech se slibuje.

Na tomto místě však potřebuji zvýraznit, jak se to má se „*smluvním vztahem mezi věřitelem a dlužníkem*“⁶⁷, kterým je vztah jednotlivce v obci založen. Tím ale nechci implikovat, že by se snad ve světě mimo hierarchizovanou strukturu společnosti nevyskytoval fenomén výměny, koupě nebo dluhu. Stejně jako jsem podotýkal v případě duše, resp. vědomí, Nietzsche netvrdí, že by si snad „předtím“ člověk nebyl sám sebe vědom. Otázka je neustále jen ta, co Nietzsche považuje za konstituci sil člověk, ne „kdy“ si začal člověk sám sebe uvědomovat. Taková otázka by pravděpodobně nebyla zodpověditelná genealogickou metodou, kterou je text psaný. A stejně tak je tomu i v tomto případě. Otázka tedy není, *kdy* se začalo slibovat, ale *jak* se slibuje v obci a na čem je tento vztah založen. Domnívám se tedy, že stejnou logikou jako v předcházejících případech je pro Nietzscheho - z hlediska konstituce sil - „člověk“ člověkem až tehdy, když se v rámci slibu k obci zaváže k dodržování mravnosti obce. A právě na půdě slibu uvnitř obce Nietzsche problematizuje termíny, které ho v tomto kontextu zajímají nejvíce a kvůli kterým *Genealogii morálky* vůbec psal: slib a dluh a následně termíny špatného svědomí jako věčný slib a věčný dluh.

Slib k obci je založen na té nejzákladnější formě osobního práva, které je „*dokonce starší než počátky jakýchkoli organizačních forem a struktur společnosti*“⁶⁸. Osobním právem v této souvislosti Nietzsche chápe jakoukoliv, byť i tu nejzákladnější formu směny, obchodu nebo hodnocení jako způsob stanovování cen, jako způsob poměřování jedné osoby vůči jiné. Každá společnost, každé uskupení, ať stálé nebo nestálé, v sobě v nějaké formě obsahuje něco z tohoto základního schématu osobního práva. Tento základní a velmi hrubý cit pro obchod, ceny nebo výměnu byl „*přenesen na nejhrubší a nejranější společenské komplexy*“⁶⁹, kterým v tomto textu rozumím jako „stát“. Odtud, tj. ze schopnosti přiřknout libovolné věci nějakou cenu by podle Nietzscheho mohla pramenit i lidská hrdost ve smyslu nadřazenosti ostatní zvířeně. A z tohoto prvotního imperativu „každá věc má svoji cenu“ se hrubou

---

⁶⁷ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 46

⁶⁸ Tamt., str. 52

⁶⁹ Tamt., str. 53

logikou a neohrabanou důsledností staršího lidstva došlo k imperativu „všechno se dá splatit“, tj. k té nejstarší formě *spravedlnosti*, „k počátku veškeré ‚dobrotivosti‘, ‚slušnosti‘, ‚dobré vůle‘, veškeré objektivitě na Zemi“⁷⁰. Schopnost poměřovat stejně se stejným, sílu se silou je v této základní formě *spravedlnost* mezi přibližně stejně mocnými – a slabší se ke spravedlnosti jednoduše *donutí*, jak ukazuje např. i samotný způsob vzniku „státu“.

Ekvivalence a zástava

Na této pudě osobního práva se slibuje. Usazená a do hierarchie „státu“ skokem uzavřená skupina lidí využívá svoji rudimentální schopnost stanovovat ceny a poměřovat druhé a tu spojí s možnostmi, které organizace „státu“ umožňuje a které člověk sám stupňuje pod taktovkou mravnosti mravů, tj. například zde debatovanou paměť. Ta, jak jsme již viděli, nebyla pěstována a posilována prostředky zrovna nejméně. A stejně tak obraz pole, kde se slibuje, není z hlediska dnešního jemnocitu tou nejveselejší podívanou. Slibující, aby posílil důvěru ve svůj slib, ve svoji schopnost dostát smluvené dohodě, aby posílil důvěru ve svoji paměť, dává věřiteli jako zástavu něco, co je mu nějak vlastní, nad čím má moc. Paměť v rámci slibu jsem již vysvětlil jako schopnost vložit mezi původní akt slibu a samotného vybití vůle celý svět nesouvisajících volních aktů bez toho, aby se řetěz slibu přetrhl⁷¹.

Zástava může být cokoliv: majetek, žena nebo i vlastní klid v hrobě. Především ale dával dlužník do zástavy tu jednu věc, která mu je vždy nějak vlastní: své tělo. Věřitel tak může – a často tak činil – svojí ztrátu vyjádřit skrze svoji vlastní *slast*⁷² získanou na úkor dlužníka:

*„Ekvivalence se dosahuje tím, že na místo užitku, odčítajícího škodu přímo <...>, je věřiteli jako splátka a vyrovnání přiznán jakýsi blahý pocit – pocit, že může bez rozpaků okusit svou moc na bezmocném.“*⁷³

---

⁷⁰ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 53

⁷¹ Tamt., str. 42

⁷² Tamt., str. 47

⁷³ Tamt., str. 47

Z citace vidíme, že věřiteli je v rámci konečného vyrovnání přiznáno právo ponižovat či mrzačit dlužníka, jednat s ním jako s něčím nižším, co až panský vlastní, s tím, co leží *pod* ním. Ekvivalence tak může být dosahováno nejen skrze majetkové vyrovnání, ale skrze *slast*, kterou cítí věřitel, když je mu *po právu* umožněno dlužníka mučit a týrat. Věřiteli má právo „*uříznout si <z dlužníka> tolik, kolik se zdálo přiměřené jeho dluhu*“⁷⁴. Věřitel tak získává možnost podílet se na panském právu, které právě v rámci míru a klidu v obci takové (řekněme „pudové“) jednání postavilo do jasných mezí zákona mravnosti obce. Takové jednání je pochopitelně pro věřitele o to přitažlivější, čím nižší je jeho vlastní společenský status a čím vyšší je naopak společenský status dlužníka. Možnost vyrovnání tak poukazuje na nárok na *krutost*.

Ještě ale z citovaného textu vysvětleme pojem „ekvivalence“. Již jsem to naznačil v momentě, kdy jsem popisoval osobní právo a slib k obci. Rozvedením myšlenky, že „všechno má svoji cenu“, se nejstarší lidstvo dostalo k myšlence, že „všechno lze splatit“. Tento výborný a navýsost užitečný imperativ má krom zjevných praktických výhod i některé méně zjevné východy. Nejen že vždy může dojít k nějaké formě vyrovnání, ale zároveň to implikuje zastavení šíření reaktivních pocitů *resentimentu*. Ujasněme si logiku situace. Právo jako jedno specifické vyjádření mravnosti v obci figuruje jako garant pořádku obce, jako garant konkrétní hierarchie. Je to tedy mravnost jakožto silnější moc, která pomocí práva postuluje to, jaké jednání je jednotlivcům v obci dovoleno, postuluje, jakým způsobem lze dosáhnout vyrovnání. Právo tak slouží jakožto způsob zastavení šíření *resentimentu* tak, že „*zčásti místo msty sama zahajuje boj proti nepřátelům míru a pořádku, z části <...> vnucuje určité náhrady, <...> na které je pak resentiment jednou provždy odkázán*“⁷⁵. Ekvivalence tak není jen vyrovnání majetkové, ale implikuje i nutnost (nebo alespoň reálnou možnost) *konečného* vyrovnání. Silnější moc vzhledem ke slabším uplatňuje prostředky, které berou slabším mstu *resentimentu* z rukou, a přetváří ji na imperativ práva, dle kterého je obec řízena. Silnější moc odvádí pozornost od jednotlivého (osobního) přečinu, k čemu by svoji pozornost upínal zrak *resentimentu* a usiluje o odosobnění provinění tím, že ukazuje přečin jako útok proti vyšší moci samotné, proti mravnosti obce a ne proti konkrétnímu jednotlivci.

---

⁷⁴ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 47

⁷⁵ Tamt., str. 56-57

Krutost a život

Podívejme se ještě lépe na to, co zakládá možnou ekvivalenci dluhu skrze bolest. Nietzsche poukazuje na to, že pro nás moderní pokrytecké „*krotké domácí zvířectvo*“⁷⁶ může být až nepochopitelné, jak podstatnou součástí byla krutost na svátcích a slavnostech starého lidstva. Po nejdelší období lidské existence platila principální věta „*vidět utrpení dělá dobře, působit utrpení ještě lépe*“⁷⁷. Z velké části se zde samozřejmě odkazují na vznik „státu“, resp. zniternění člověka. Krutost vůči sobě samému (o které již byla řeč v kapitole o špatném svědomí), s kterou člověk s „duší“ nakládá sám se sebou, s kterou tvoří svůj pomalu expandující vnitřní svět vědomí, je ta stejná krutost, kterou člověk tu a tam *znovu* smí páchat či alespoň vidět ve vnějším světě, ve světě který mu byl vznikem „státu“ ve většině činností mravem značně omezen. Bez poprav nebo mučení si lze jen těžko představit svátky, slavnosti a knížecí svatby dokonce i v relativně nedávné době. Tyto „drobné radosti“ sloužily člověku jako přirozený (alespoň tedy pasivní) způsob vybití frustrace existence ve struktuře, která tak či onak většině zabraňuje v realizaci jejich pudů.

Nesmíme však nad tímto fenoménem ohrnovat nos. „*Nebe se nad člověkem chmuřilo vždy podle toho, jak vzrůstal stud člověka před člověkem.*“⁷⁸ V dobách, kdy se lidstvo za svoji přirozenou krutost ještě nestydělo, musel být život na zemi radostnější než nyní, kdy existují pesimisté, kdy nás ledová zmoralizovanost nakonec naučila stydět se za naše vlastní pudy. Dnes, kdy bude bolest pravděpodobně jeden z prvních argumentů *proti* životu, je užitečné si připomenout doby, kdy člověk byl ochotný *snášet* bolest, protože mu to tu a tam dávalo možnost *páchat* bolest. Bolest byla vlastní návnadou k životu jako takovému, byla tím radostným a aktivním, co znovu přivádělo zvíře člověka k živoucí existenci.

To, co dnes na krutosti nejvíce pobuřuje, je její nesmyslnost. Pro člověka starších věku však neexistovala žádná „nesmyslná krutost“. Krutost není ani pro Řeka, ani naivního člověka starších dob něčím zbytečným. Naopak. Dokonce i křesťané do krutosti vložili celou myriádu učením o spáse. Každá krutost byla v nejstarších dobách vždy ospravedlněna *diváky*. A když diváci chyběli – vždy bylo možné se spolehnout na všudypřítomné bohy. „*S pomocí takových vynálezů se totiž*

---

⁷⁶ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 48

⁷⁷ Tamt., str. 49

⁷⁸ Tamt., str. 49

tehdy dařil životu trik, <...> jak ospravedlnit sám sebe, ospravedlnit své ‚zlo‘.⁷⁹ Každé zlo, které bylo někým zhlédnuto, bylo ospravedlněno. Bohové byli po nejdělnější dobu chápáni jako přátelé krutých podívaných, jako ti nejdělnější diváci krutosti. Hezky to popisuje Kouba ve své filosofické interpretaci Nietzscheho. Ukazuje, že pro Řeka nebyli bozi ničím dobrým o sobě, ničím metafyzickým, ničím nepřítomným - možná až právě naopak. Tak snad jen: „*Řecký kult je tedy pro Nietzscheho výraznou formou zbožštění všeho, co má v lidském světě moc*“⁸⁰, resp. „*Bohové byli přítomni jako bezprostředně zakoušené síly, vůči nimž nemá smysl klást otázku existence, nýbrž pouze otázku lidsky důstojného chování.*“⁸¹ Bohové byli chápáni jako stejně tak opravdoví jako bolest (a všechna ostatní vyjádření síly v lidském světě), kterou člověk cítil a věděl, že nějaký bůh se nad jeho bolestí raduje. Krutost, války a podobné hrůznosti byly proto nepochybně míněny „*jako slavností hry pro bohy*“⁸². Celé nejstarší období lidstva, stejně jako relativně pozdní věk Řeků byl posedlý diváky. Žádná ctnost nebyla myslitelná bez někoho, kdo ji sleduje⁸³. Celý pozemský svět je z tohoto hlediska nutné chápat jako velkou a nevyčerpatelnou továrnu na krutost, která je vždy a všude ospravedlněna, ba dokonce oslavována.

Ještě krátce k trestu. Z předchozích odstavců by mohlo být již pochopitelné, jakým způsobem je zde případný neúspěšný dlužník chápán. Rozhodně nejde o jednotlivce, který je ve smyslu křesťanství (a dnešního světa) „vinen“. Dokonce ani při trestání se nejednalo s osobou jako s viníkem ve smyslu nějaké vnitřní odpovědnosti a škůdce necítil žádnou „vnitřní trýzeň“, kterou by mu možná zpětně chtěla naočkovat současná kultura trestání. Škůdce je prostě pachatel škody, nic víc a nic méně. Nebyl za svůj čin zodpovědný o nic víc, než by byl zodpovědný za změnu počasí. „*Nikdo není zodpovědný za to, že je vůbec tu, že má takové a takové vlastnosti, že žije za těchto okolností, v tomto okolí.*“⁸⁴ Jeho čin byl chápán jako nezodpovědná část osudu, na kterou dopadl stejně tak nezodpovědný trest. Osud byla ta jediná věc, která vždy stála dokonce i nad řeckými bohy. Proto rovnice „škoda“ -> „trest“ a žádná vnitřní vina. Po převážnou část lidské minulosti se netrestalo proto, že by byl dlužník nebo pachatel ničím vinen. Trestalo se *kvůli* způsobené škodě, trestalo ze proto, že

⁷⁹ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 51

⁸⁰ Pavel Kouba – Nietzsche -, str. 160

⁸¹ Tamt., str. 162

⁸² Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 51

⁸³ Tamt., str. 51

⁸⁴ Nietzsche F. – Soumrak model, přeložil Alfons Breska, str. 71

dlužník porušil zákon mravů obce. To bylo to, za co pykal, ne za nějakou hypotetickou vinu, kterou by podle všeho snad *měl* cítit.

Vyhoštění z obce

O tom, jakým způsobem slib k obci zakládá vztah jednotlivce v obci, již bylo něco řečeno. Podívejme se ale na obec ještě velmi krátce z další perspektivy. V předcházejícím textu jsem naznačil něco o provinění jednotlivce vůči obci. V kapitole o mravnosti mravů již bylo poukázáno na to, že jednatelce žijící v nějakém kmenu, rodu, pospolitosti nebo obci vstupuje do vzájemného vztahu s obcí tak, že jsou mu poskytnuty výhody obce – žije do jisté míry zaopatřen, chráněn, v míru a důvěře, pod ochranou mravu a z něho plynoucího práva – pod slibem, že bude obec ctít, respektovat a jednat v jejím zájmu. Obec figurovala jako garant všeho: mimo ni člověk postrádal i ty nezákladnější práva nebo možnosti. Jednatelce jednající proti slibu k obci byl vnímán jako imoralista v nejsilnějším smyslu, někdo mimo mrav obce, tedy někdo, kdo je bytostně zlý⁸⁵. Být vyhoštěn často znamenalo jistý rozsudek smrti, jak nám to filosoficky dokládá kupříkladu Sokratův soud⁸⁶.

Je nutné chápat důležitost tohoto vyhoštění: člověk, který je takto potrestán, nemusel porušit žádné *hmotné* právo obce, snad nedošlo ani k žádné hmotné bezprostřední škodě. zločinec je zde především tím, kdo porušil svůj slib k celku, kdo jako marnotratný syn po všem, co mu obec dala a zajišťovala, na ni přesto vztáhl ruku a odmítl dodržovat své sliby. Zločinec je tím, kdo nejen nesplácí svůj dluh vůči obci a všemu, co je tím implikováno, ale zároveň také tím, kdo *pozvedl ruku proti svému věřiteli*. V takovém případě není jednatelce trestán dle práva obce, dle její spravedlnosti a mravů, ale naopak jsou mu tyto zcela odejmuty. Od nynějška se takový člověk navrací do bezzákonného stavu, ve kterém mu nejsou přiznány žádné výhody plynoucí ze slibu k obci, a je z tohoto uskupení vyloučen a vyhnán.

---

⁸⁵ Nietzsche F. – Ranní červánky, přeložila Věra Koubová, af. 9.

⁸⁶ Platón - Kritón. Např. sekce 53b – 54d. Např. „Zdalipak se tedy budeš vyhýbat obcím, které mají dobré zřízení, a lidem s nejlepšími mravy? A když to budeš dělat, bude ti stát za to žít?“

Růst moci obce

Již jsem ve svém textu naznačoval něco o snaze do jisté míry oddělit dlužníka a věřitele. Zkusme se na tento fenomén podívat ještě z dalších perspektiv. Na snahu zastavit působení resentimentu pomocí práva bylo již poukázáno. Jakým způsobem a hlavně, za jakých podmínek však může obec takto vstupovat mezi dlužníka a věřitele? Má to co dočinění s *mocí* obce.

Obec samozřejmě vždy trestá nejtvrději to, co jí může nejvíce uškodit. V případě paměti jsem ukázal, že čím hůře na tom byl člověk s pamětí, tím tvrdší byly i zákony obce. To mělo praktické důsledky i pro naše nynější téma. Nebyla-li obec ještě dostatečně zajištěna, nebyla-li dostatečně mocná, bylo možné, že ji takto nejednoznační a nepravidelní jedinci s ne zcela dobře vyvinutou pamětí budou moci ohrozit. Proto se z hlediska mravů obce přistoupilo k eventuálnímu utužení zákonů. Tento fenomén má ale i svoji opačnou stránku: se zvyšující se mocí obce nebyla pachatelova provinění brána tak vážně a obec si mohla dovolit mnohem silněji oddělovat dlužníka a jeho dluh. Dlužník, který by svým nesplacným slibem ve slabé obci vyvolal pozdvižení a strach z narušení celku mravnosti mravů, bude v obci silně hodnocen docela rozdílně.

„S rostoucí mocí obce už obec nebere jednotlivcova provinění tak vážně, jelikož už zřejmě nemohou tolik jako dříve ohrozit a rozvrátit existenci celku.“⁸⁷

Dlužníkův přečin totiž nebude celku obce připadat tak závažný, protože se změnila perspektiva, která dané hodnocení zajišťovala. Obec je silnější a jednotlivcův přečin ji již nemůže ohrozit do takové míry, ve které by ji mohl ohrozit v obci slabší. Obec a její mrav si tak může dovolit být více štedrá, více „lidská“. Dochází ke snaze o oddělení dlužníka a jeho dluhu, vztahu, který by byl v obci slabší v mnohém nerozdělitelný. Ve snaze o oddělení dlužníka a jeho dluhu dochází ke snaze ochránit dlužníka před hněvem těch, kteří byli jeho přečinem poškození nejvíce. Z dlouhodobého hlediska se tímto oddělením vytváří důležitý precedent, který odděluje jednotlivce a jeho konání (na což později naváže křesťanský subjekt). Je ale důležité pamatovat, že se stále pohybujeme v rovině zcela samozřejmě *splatitelnosti*

---

⁸⁷ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 54

jakéhokoliv dluhu: hledá se jen společenský kompromis mezi dlužníkem a věřitelem tak, aby byla celá tato, z hlediska silného celku nepodstatná, záležitost co nejrychleji vyřešena a zamezilo se tomu, aby snad jednou mohla ohrozit důležitější sliby obce vůči těm, kteří ji stále mohou ohrozit, tj. například vůči jejím předkům a bohům. „*Jakmile moc a sebevědomí určité obce vzroste, zmírní se pokaždé i její trestní právo.*“⁸⁸ S rostoucí mocí jakéhokoliv věřitele si věřitel může dovolit být štedřejší vůči dlužníkovi, který jeho moc prakticky nijak nenarušil. Spravedlnost a zákony obce se stávají mírnějšími v té míře, v jaké obec sama sebe vnímá jako silnou a bohatou. Na nějakém hypotetickém konci si lze představit věřitele tak silného, že by si mohl dovolit odpustit dluh úplně. Slib by v takovém případě ztratil svůj reaktivní smysl, a pokud by nadále byl vůbec důvod slibovat, byl by to slib zcela jiného charakteru.

Slib k předkům a bohům

V předcházejícím odstavci jsem zmínil slib k předkům a bohům. To je téma, které konečně nějak viditelněji založí vztahy mezi slibem a věčným slibem, mezi dluhem a vinou, a kvůli kterým, jak se alespoň domnívám, psal Nietzsche celé druhé pojednání.

Slib předkům a bohům je fenomén, na kterém nemoc „špatné svědomí“, nemoc, kterou Nietzsche přirovnává k těhotenství⁸⁹, dosáhla své nejsilnější a nejrafinovanější podoby. Slib jednotlivce obci, o kterém již byla řeč, byla stejnou logikou jako u slibu k druhému člověku přenesena i na vztah lidí k jejich předkům. Panuje zde přesvědčení, že rod existuje výhradně díky práci a obětem předků a zároveň že jsou to zase předci jako mocní duchové, kteří rod či obec ochraňují a poskytují jí nadále náležité výhody. Jak podotýká i Risse, je potřeba zdůraznit, že tyto dluhy či sliby k předkům nemají v této chvíli vůbec žádný *morální* přívlastek. Tj. „*<...> a ať už jsou emocionální nebo morální konotace fenoménu viny jakéhokoliv, tak nejsou vlastní tomuto základnímu vztahu dlužníka/věřitele.*“⁹⁰

Netřeba asi podotýkat, že tyto výhody, které předci poskytují žijícím generacím nejsou zdarma. Kult mrtvých, jak dokládá mj. Fustelova kniha *Antická*

---

⁸⁸ Nietzsche F. – *Genealogie morálky*, přeložila Věra Koubová, str. 54

⁸⁹ Tamt., str. 68

⁹⁰ Mathias Risse - *The Second Treatise in On the Genealogy of Morality*, str. 61, vlastní překlad

obec lze najít v nepřehledném množství starých kultur a společností. Znamky o něm máme u Řeků, Římanů, Sabinů, Etrusků nebo třeba u indických Árijců⁹¹. Vztah mezi předky a živými byl samozřejmě oboustranný, založený na neustálé výměně služeb a „zboží“.

„Předek dostával od potomků pohřební jídla – jediné potraviny, které mohl ve druhém životě mít. Potomek získával od předka pomoc; potřeboval především jeho sílu. Žijící se bez mrtvého nemohl obejít, ani mrtvý bez živého. Tím se mezi pokoleními jedné rodiny vytvořilo mocné pouto a dělalo z nich navěky nerozdělitelné těleso.“⁹²

Předkům se kromě jídla prokazovala také náležitá úcta. Dokladem toho jsou mnohé svátky, rituální místa nebo kapličky, které poukazují na poslušnost ke zvykům a příkazům předešlých generací. Panuje představa, že každý rod nebo obec je úspěšná právě tak, jakou úctou prokazuje svým předkům a jak ti recipročně pomáhají a ochraňují své živé. S vzrůstající mocí obce či kmenu samozřejmě vzrůstá i vědomí dluhu k předkům a zároveň vzrůstá i strach z možných nesplacených dluhů. Čas od času tak dochází k velkolepým generálním vyrovnáním⁹³, zásadní splátce věřiteli v různých formách, jako je obětování prvotin nebo obětování lidské krve⁹⁴. Tato vyrovnání mají za cíl odstranit možné nesplacené dluhy – ve kterých se z hlediska vztahu k mrtvým nebude jednoduché se orientovat – a potlačit či odstranit možný hněv předků.

Slib, který mohl být slibem syna k otci zakládající generace, se stává slibem celého celku obce vůči všem jejím předkům, ať už zlým či dobrým. Jak roste moc rodu, jak narůstá jeho moc, síla a nezávislost, zároveň narůstá povědomí o tomto dluhu a roste strach z možných nesplacených závazků, a tak i strach z hněvu předků. Narůstá počet svátků a dnů vyzývajících k veřejnému projevení úcty k předkům, narůstá počet obětí, které předci zasluhují. Vliv, moc i úpadek předků přesně koreluje s veřejnou mocí obce. Se vzrůstem těch nejsilnějších kmenů a obcí dochází drsnou logikou k největšímu strachu z předků, k největšímu povědomí o závazku, o slibech, které mají živí plnit vůči mrtvým. Moc předků tak pomalu narůstá do

---

⁹¹ Fustel de Coulanges – Antická obec; přeložili Jitka Bryksí, Kateřina Mikšová, Jan Sokol, Kapitola druhá – Kult mrtvých

⁹² Tamt., str. 36

⁹³ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 69

⁹⁴ Tamt., str. 69

takových výšin, až je jejich moc a strach z nich tak silný a nepředstavitelný, že dochází k jejich postupnou transfiguraci v *bohy*⁹⁵.

---

⁹⁵ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 69

VII. Špatné svědomí a slib

Dvojznačnost termínu špatné svědomí

Spolu s bohatým dědictvím rodových společností se tak člověku dostalo i ne zrovna veselého dědictví povědomí o dlužích, které má člověk ke svým předkům, a dědictví vlastní lidské psychologické potřeby tyto dluhy vyrovnat. Jak jsme již viděli, s rostoucí mocí úspěšných rodů dochází k transfiguraci jejich předků na bohy. Samotný *vzestup* křesťanského monotheistického boha proto Nietzsche chápe jako obraz maxima toho, co bylo doposud na zemi uděláno a uskutečněno.

Na začátku V. kapitoly jsem zmínil, že ač je člověk založen jako reaktivní, ne všechny reakce vedou ke špatnému svědomí. Chci se k tomuto problému ještě naposledy vrátit a s vědomím všeho toho, co již bylo vysvětleno, poukázat na jistou nejednoznačnost (nebo alespoň na možnost různých interpretací), se kterou Nietzsche termín špatného svědomí používá.

Na jedné straně je tedy špatné svědomí způsob, který člověk zvíře vynalezl, „*aby si mohl ubližovat, když mu přirozenější východisko pro toto chtění ubližovat bylo uzavřeno*“⁹⁶. O tomto aspektu špatného svědomí byla již řeč např. v V. kapitole, kde jsem představil tzv. „aktivní špatné svědomí“. Člověk zvíře užívá nově získaný vnitřní svět, svoje vědomí, svoji „duši“, aby krutost, kterou se mu nedaří ventilovat ven obrátil proti sobě a z této krutosti vůči sobě samému vzniká zcela nový, fascinující a budoucnosti plný svět, příslib do budoucnosti – svět, který je však stejně tak nemocí a násilím na zvířecím já. Ve stejném duchu lze interpretovat i předchozí kapitolu o slibu předkům, tj. slib předkům jako způsob sebetřýznění, jako způsob tvorby, jako vlastní krutost vůči sobě samému v situaci, kdy krutost nelze ventilovat přímějším a zjevnějším způsobem.

Na straně druhé Nietzsche podotýká, že Řekové si svojí koncepcí bohů a předků po dlouhý čas „*špatné svědomí drželi od těla*“⁹⁷. O tomto tématu jsem již hovořil např. v souvislosti s nevinností trestaného. Zkusím ho však ještě lépe rozvést. I Řekové samozřejmě nepřišli z ničeho nic na zelenou louku a jejich společnost se nějakým způsobem musela vyrovnat s dědictvím, které jim kultury, které bychom jako předchůdce Řeků mohli chápat, nachystaly. Avšak způsob, jakým se s tímto

---

⁹⁶ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 72

⁹⁷ Tamt., str. 73

dědictvím srovnali, je až radikálně odlišný od např. křesťanů, o kterých bude řeč za chvíli. Řekové užívali totiž své předky a bohy k tomu, aby sami dali svému jednání ospravedlnění. Když bych celou tuto složitou problematiku řeckého vztahu k bohům chtěl zvlgarizovat, řekl bych pravděpodobně, že Řekové hodili na své bohy jednoduše úplně vše, co mohli. Právě vůči řeckým bohům se jednotlivý Řek dokázal cítit jako vznešený a suverénní člověk, v tomto vztahu „*se zvíře v člověku cítilo zbožštěno a sebe sama nedrásalo, vůči sobě samému neběsnilo!*“⁹⁸. Řekové právě i s úroky splatili své závazky vůči svým bohům a předkům, právě jim bozi a předci sloužili jako ospravedlnění pro jejich vlastní krutost, pro jejich vlastní svébytný život. Řekové tak v jistém smyslu překonali to, jakým způsobem byl člověk založen: zniternění člověka, proces mravnosti mravů, paměť či ohrožení špatným svědomím. Ale toto překonání, mohl-li se tohoto termínu držet, není skrze opuštění těchto založení, ale skrze jejich *prožití*. Poslušnost mravnosti mravů, poslušnost pravidelnosti a příkazům, poslušnost a úcta vůči slibu k předkům či bohům, pravidelné a dostatečné uspokojování dluhu vůči minulým se stává vlastnostmi, které nesou *vznešení*. Dochází zde k jednomu z prvotních dělení na panské a otrocké, dochází zde k hodnocení charakteru člověka založeným na úctě k předkům a bohům, založeným na slibu k aktivní a stále probíhající minulosti a otevřené budoucnosti. Je to tedy právě ten, kdo se mravnosti mravů podřídil nejvíce, komu se nejlépe vpálila do těla paměť a kdo nejvíce překročil původní primitivní a okamžitý vztah k okamžitým vášním a impulsům, kdo od nynějška bude sám sebe titulovat jako dobrý, vznešený, silný a mocný.

Tyto dva pohledy na tutéž problematiku však nelze rozdělovat a dle mého názoru nemusí nutně jít proti sobě. Nietzscheho v *Genealogii* zjevně nezajímá nějaký fixní termín „špatného svědomí“, ale snaží se ukázat, že špatné svědomí jako *důsledek* zniternění člověka je fenomén s velmi otevřenou formou. „*Forma je pohyblivá, „mysl“ však ještě více.*“⁹⁹ Ke stejnému vysvětlení těchto zdánlivých rozporů dochází i Risse. Všiml si, že u Nietzscheho termínu špatného svědomí je v rámci *Genealogie* jistá disproporce. Risse se tuto „hádanku“ snaží řešit a dochází k podobnému vysvětlení, které jsem předložil před chvílí já, tj. „*Domnívám se, že vysvětlení této hádanky spočívá v tom, že špatné svědomí se vyvíjí ve fázích*“¹⁰⁰, tj. že

---

⁹⁸ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 73

⁹⁹ Tamt., str. 59

¹⁰⁰ Mathias Risse - The Second Treatise in On the Genealogy of Morality, str. 58, vlastní překlad

existují dvě základní fáze špatného svědomí: předkřesťanské a křesťanské a oboje má vesměs zcela jiné implikace, přestože se jedná o stejný termín.

Pokud chápeme špatné svědomí jako důsledek zniternění člověka, pak je hlavní otázkou, jakým způsobem se s tímto zniterněním srovnáme. Např. Nietzscheho milovaní Řekové docela zřejmě měli jak vnitřní svět, tak se jim dařilo držet si špatné svědomí od těla. Koncepce bohů tak nemusí nutně vést k tomuto „zkažení fantazie“¹⁰¹, kterým bylo otráveno posledních tisíc let našeho letopočtu. Řek - dobrý, vznešený a šťastný – užívá koncepci bohů, aby ospravedlnil veškeré zlo, kterého se mohl dopustit někdo jako on, někdo aktivní, někdo jemu *rovný*.

„Musel ho pomást nějaký bůh“, řekl si nakonec, potřásaje hlavou.. Toto východisko je pro Řeky typické...“¹⁰²

Jednoznačnost zmoralizovaného špatného svědomí

Rád bych tuto práci zakončil takto zlehka a zvesela, ale bohužel to nejde. Svět Řeky neskončil, pokračoval dále a poslední dva tisíce let nebyly sen, ale skutečnost, lidská, možná až příliš lidská skutečnost.

Je-li u interpretace špatného svědomí možná nějaká dvojsmyslnost, která je dle mého názoru Nietzschemu jako autorovi docela vlastní, pak v otázce zmoralizovaní špatného svědomí je Nietzsche až překvapivě jednoznačný. V kapitole o slibu předkům jsme viděli přímou úměru mezi vztahem mezi obavou z předků či bohů a silou obecních struktur. *„Vzestup křesťanského boha, představujícího maximum, jehož bylo dosud dosaženo, vyvolal proto na Zemi také maximální pocit dluhu a viny“¹⁰³.*

Podívejme se nejprve krátce na to, co znamenal vzestup křesťanského boha ve smyslu monotheismu a tělesnosti. V kapitole o mravnosti mravů jsem mluvil o mravnosti mj. jako o specifickém vyjádření pudů. Tomuto tématu lze ale rozumět i z hlediska polytheismu, pokud si dostatečně dobře představíme logiku situace. Jak jsme viděli například u Řeků, bozi sloužili jednotlivcům jako ospravedlnění jejich vlastností. *„Vynalézání bohů, heroů a nadlidí všeho druhu <...> bylo nedocenitelnou*

---

¹⁰¹ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 73

¹⁰² Tamt., str. 74

¹⁰³ Tamt., str. 70

přípravou k ospravedlňování egoismu a suverenity jednotlivce.“¹⁰⁴ Svobodu, kterou člověk dopřával jednomu bohu nad druhým pak stejným způsobem dopřával i sám sobě. To mu umožňovalo sobě jakožto svým pudům získat jistý možný manévrovací prostor, v rámci kterého mohl se svými pudy nakládat svobodněji s odůvodněním *„Ne já! ne já! nýbrž bůh skrze mne!“*¹⁰⁵. Je třeba umět tuto pluralitu dostatečně dobře ocenit – jaké relativní svobody se jednotlivci dostává, má-li skrze polytheismus možnost ospravedlnění svého vlastního počínání, svých vlastních specifických pudů a sil. Naproti tomu s příchodem monotheistického boha a jeho následnou dominancí nad celým životem člověka se vytváří strnulé učení o jednom *normativním* člověku, což je *„snad největším nebezpečím dosavadního lidstva: zde mu hrozilo ono předčasné ustrnutí“*¹⁰⁶. Víra v jednoho boha definitivně zakonzervovala pluralitu sil v člověku a jemu vlastní přirozená mnohost instinktů se má nadále pohybovat pouze směrem k jednomu ideálnímu cíli, k jednomu zásvětnímu ideálu.

Ale zpět ke slibu. „Vina“, jak jsme konečně na počátku této kapitoly viděli bytostně souvisí *„svým původem s velmi materiálním pojmem ‘dluh‘“*¹⁰⁷. Jak? *Zmoralizováním* pojmů dluh a povinnost, jejich přesunutím *do špatného svědomí – „či ještě přesněji, zaplacením špatného svědomí s pojmem boha“*¹⁰⁸. Pravděpodobně nebude zcela šokující dodat, že „bohem“ zde Nietzsche, dle mého názoru, jednoznačně poukazuje čistě na křesťanského Boha. Explicitně sice není jmenován (jmenován je až v jiné souvislosti), přesto z použitých metafor („Adam, „dědičný hřích“) by bylo těžké dojít k opačné interpretaci. Risse dochází ke stejnému závěru a po krátké úvaze jednoduše prohlásí: *„Ve světle předešlého je zřejmé, že pojmem boha, se kterým se špatné svědomí zaplétá je míněn Bůh křesťanů“*¹⁰⁹.

Není těžké uhodnout, proč k tomuto zaplacení asi došlo. Ona vůle k sebetřýznění, onen důsledek zniternění člověka a jeho niterného vybíjení pudů zde na této reaktivní půdě má dosáhnout těch nejhrůznějších rozměrů. Zde je nejprostornější dějiště oné rozhodně nejšílenější nemoci, která kdy v člověku zuřila, zde se konečně ohoření člověka sebou samým projevuje v plné míře. Člověk využil *náboženských* premis, aby svému sebetřýznění dodal těch nejhrůznějších rozměrů. Provinění vůči bohu, provinění vůči „pánu“, „otci“, „stvořiteli světa“ – tím člověk

¹⁰⁴ Nietzsche F. – Radostná věda, přeložila Věra Koubová, str. 132

¹⁰⁵ Tamt., str. 132

¹⁰⁶ Tamt., str. 132

¹⁰⁷ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 46

¹⁰⁸ Tamt., str. 71

¹⁰⁹ Mathias Risse - The Second Treatise in On the Genealogy of Morality, str. 63, vlastní překlad

špatného svědomí dodává svému utrpení teprve na obrátkách. V bohu shrnuje sobě samému nejprotikladnější vlastnosti, aby se vůči tomuto ideálu teprve mohl cítit jako opravdu zavrženíhodný, špatný, nehodný, vinný a odsouzený.

„Je to jakési šílenství vůle v duševní krutosti, která naprosto nemá obdoby: vůle člověka shledávat se vinným a zavrženíhodným až k nesmiřitelnosti, jeho vůle vidět ve svém bytí trest, aniž tento trest mohl být kdy ekvivalentní vině, jeho vůle infikovat a otrávit nejspodnější základ věci problémem trestu a viny <...>, aby si mohl tváří v tvář tomuto ideálu <boha> být hmatatelně jist svou absolutní nehodností. Ach, tato šílená smutná bestie člověk!“¹¹⁰

Vztah dlužníka a věřitele, o kterém jsem toho již snad s dostatkem napsal a který probíhal jako čistě *praktická* instance vnějšího světa, bez „viny“ nebo „výčitek svědomí“, se nyní přesunuje do špatného svědomí. Dlužník, jehož dluh bylo vždy možné nějak vyrovnat, alespoň skrze jeho vlastní bolest, je nyní *vinen* a jeho dluh se stává nevyrovnatelným a nesplacitelným. Vyhlídka na možné konečné vyrovnání se pod působením vůle špatného svědomí má od nynějška zcela uzavřít. Pojmy „dluh“ a „slib“ se obrací proti člověku, proti dlužníkovi. S konečnou nezrušitelností dluhu vůči bohu a s nemožností mu kdy vrátit to, co špatné svědomí postulovalo jako největší možný dluh, se koncipuje i nezrušitelnost trestu, myšlenka „věčného trestu“, myšlenka života jako trestu.

Na život jako trest lze ještě poukázat z jiné perspektivy, kterou je možno postavit skoro až zrcadlově opačně k té, kterou jsem již popisoval v případě Řeků. Ti utrpení a bolest chápali jako součást života, jako součást, která je ospravedlněna skrze diváky, skrze slast všudypřítomných bohů. Bozi tak doslova ospravedlňují jakékoliv utrpení, jsou to bozi, kteří jsou příčinou zla, jsou to bozi, kteří jsou zlí a lidé, kteří jsou výborní. *„Bohové tehdy sloužili k tomu, aby člověka do jisté míry ospravedlnili i ve zlém, sloužili jako příčina zla.“¹¹¹* Křesťan se také ptá po příčině utrpení, i jeho zajímá důvod zla na zemi. Avšak jemu se dostává pod zmoralizovaným špatným svědomím zcela jiné odpovědi: *lidé sami jsou vinni*, lidská přirozenost sama je špatná a člověk trpí proto, že je tím, kým je. Zmoralizované špatné svědomí se tímto trikem obrací proti věřiteli. Jak jsme viděli v kapitole o slibu k předkům a bohům, myšlenka jistého

¹¹⁰ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 72

¹¹¹ Tamt., str. 74

právního závazku mezi žijícími a jejich předky byla podstatnou součástí životů dřívějších lidí. Pod vlivem zmoralizovaného špatného svědomí se však tento vztah dlužníka a věřitele obrací i proti předkům. A stejně tak, jako se kdysi věřilo, že rod existuje výhradně díky práci předků, se nyní se železnou logikou usuzuje, že je-li první předek, *causa prima* člověka, *vinen* – pak je celé lidstvo navždy *vinno* s ním a hodno odsouzení. Skrze lidské předky, „Adama a Evu“ a následný „dědičný hřích“, je navždy pojištěna naprostá nehodnost zcela *celého lidstva* jako takového. Bytí je nyní zcela bez hodnoty, člověk svůj život chápe jako trest a vinu, jeho nejvlastnější pudy se obrací proti němu, a tak může vesele začít vyjmenovávat vše, v čem je sama jeho vlastní bytost od přírody špatná: „*nečisté zplození, odporná výživa v mateřském těle, špatnost látky, z níž se člověk vyvíjí, nechutný zápach, vyměšování slin, moče a výkalů*“¹¹². Řecký obdiv těla a radostná nevinna zvířete se proměňuje v stud a chorobnou přecitlivělost vůči vlastnímu tělu. Zmoralizované špatné svědomí chce „*člověka tělesně pudového nahradit netělesným stínem*“¹¹³ a skrze tuto perverzi poukázat na „*z gruntu vymyšlenou univerzální harmonii*“¹¹⁴.

Není divu, že v takové situaci přijde člověku vhod něco jako „silný“ křesťanský subjekt. Jak jinak zmírnit onu duševní krutost, jak jinak alespoň částečně ulevit svému utrpení, než ze svého jednání z nutnosti udělat *volbu*? Stejně jako v jiných případech ale nechci tvrdit, že by subjekt tak, jak ho chápe křesťanská nauka vznikl kvůli zmírnění nemoci špatného svědomí – naopak, reflektují konotace, které křesťanský subjekt dávají do souvislostí s potřebou „odsuzovat dravce“, a snad ani tam bych nerad vkládal „počátek“. Domnívám se však, že člověku v takové situaci jednoduše „pomohl“. Dokonce i Nietzsche sám poukazuje na to, že takto svobodně volící subjekt slouží ohromnému množství lidí jako způsob „*sebezáchovy, sebeakceptování*“¹¹⁵.

Co ale dělat dál? Jak se za této jasné noci utrpení vůbec dál orientovat? Sebevražda by se mohla začít jevit jako nejschůdnější řešení. A právě v této chvíli přichází onen geniální tah křesťanství. Je to bůh sám, který se obětuje za člověka, bůh sám splácí sám sobě sám sebou, svoji vlastní smrtí, svoji vlastní bolestí. Imperativ „každý dluh může být splacen, i kdyby jen bolestí“ se mění snad až v ironické „spláclí-li bůh, splácí sám sobě svým vlastním utrpením“. Bůh jako jediný může z člověka

¹¹² Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 50

¹¹³ Camus A. - Člověk revoltující – Nietzsche a nihilismus, přeložila Kateřina Lukešová, str. 79

¹¹⁴ Tamt., str. 79

¹¹⁵ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 33

sejmout onu hrůznou kletbu, kterou na sebe člověk sám, pod bičem duševní krutosti zmoralizovaného špatného svědomí, přijal. Bůh na kříži. Zmoralizované špatné svědomí ve své nejzářivější hodině.

„V člověku je toho tolik děsného!... Už příliš dlouho byla Země blázcem!...“¹¹⁶

---

¹¹⁶ Nietzsche F. – Genealogie morálky, přeložila Věra Koubová, str. 73

VIII. Závěr

Nietzsche uzavírá třemi otazníky, já uzavřu bez otazníků. Ve své práci jsem se pokusil ukázat konstituci sil člověk tak, jak jí rozumím speciálně z druhé části *Genealogie morálky*. Viděli jsme, jakým způsobem byla tato konstituce tvořena. Z hlediska jisté arbitrární logiky jsem začal vznikem „státu“ skrze plavou bestii, ukázal jsem, jak s takto specifický chápáním „státem“ nutně souvisí mrav, resp. mravnost mravů, a následně jsem naznačil, jak s konstitucí sil člověk souvisí zapomnětlivost a k ní síla opačná: paměť. Stejně tak jsem ukázal, co pro člověka znamenalo uzavření do klece „státu“: popsal jsem zniternění člověka, jeho obrat k sobě samému, vznik duše, subjektu a neustále riziko špatného svědomí.

Na takto založené půdě jsem se pak vydal cestou slibu. Podotknul jsem, jakým způsobem je existence „státu“ spjata se slibem a ukázal, z čeho se tento vztah vyvinul. Poukázal jsem na to, že všechny takto založené vztahy se realizují na půdě možné splatitelnosti každého dluhu a ukázal, jak v tomto imperativu figuruje bolest a slast. S přibývajícím mocí obce jsem upozornil na tendenci odosobnění dlužníka a věřitele a na korelaci mezi mocí věřitele a jeho potřebou dluh vymáhat. Následně jsem v kapitole o slibu k předkům poukázal na vztahy mezi mrtvými a živými a na transfiguraci předků mocných obcí v bohy.

A nakonec jsem spojil termíny špatné svědomí a slib a na jejich vztahu ukázal jistou dvojznačnost termínu špatného svědomí, tj. jakým způsobem je možné ho uchopit bez toho, abychom tento rozpor museli řešit skrze postulování dalších termínů. Stejným spojením jsem pak ukázal i zmoralizované špatné svědomí, tj. jako spojení špatného svědomí s pojem boha, a ukázal, jakým způsobem člověk využil náboženských premis k tomu, aby svému utrpení dodal na intenzitě. Slib a termíny jemu příbuzné se obrací proti člověku a jeho vlastnímu tělu. Věčný dluh nakonec splácí bůh sám sobě, skrze vlastní utrpení, a zmoralizované špatné svědomí dosahuje svého vrcholu.

Bibliografie

Bates, D. G. and E. M. Fratkin – Cultural Anthropology – Allyn and Bacon, New York, 2002

Camus, Albert – Člověk revoltující – přeložila Kateřina Lukešová – nakladatelství Garamond, Praha, 2007

Coulanges, Fustel De – Antická obec – přeložili Jitka Bryksí, Kateřina Mikšová, Jan Sokol – nakladatelství SOFIS ve spolupráci s Pastelkou, Praha, 1998

Foucault, Michel – Diskurs, autor, genealogie – přeložil Petr Horák – nakladatelství svoboda, Praha, 1994

Gasset, José Ortega y – Vzpouřa davů – přeložil Václav Černý (1933) a Josef Forbelský (1993) – nakladatelství Naše vojsko, Praha, 1993

Hobbes, Thomas – Leviathan – Přeložil K. Berka – nakladatelství Oikoymenh, Praha, 2010

Kouba, Pavel – Nietzsche – nakladatelství Oikoymenh – Praha, 2006

Nietzsche, Friedrich – Soumrak model – přeložil Alfons Breska – nakladatelství Votobia, Praha, 1995

Nietzsche, Friedrich – Genealogie morálky – přeložila Věra Koubová – nakladatelství Aurora, Praha, 2002

Nietzsche, Friedrich – Radostná věda – přeložila Věra Koubová – nakladatelství Československý spisovatel, Praha, 1992

Nietzsche, Friedrich – Ranní červánky – přeložila Věra Koubová – nakladatelství Aurora, Praha, 2004

Nietzsche, Friedrich – Nečasové úvahy I. – přeložil Jan Krejčí – nakladatelství Mladá Fronta, Praha, 1992

Nietzsche, Friedrich – Tak pravil Zarathustra – přeložil Otokar Fischer – nakladatelství Votobia, Olomouc, 1995

Platón – Kritón – přeložil František Novotný – nakladatelství Oikoymenh, Praha, 2003

Risse, Mathias – The Second Treatise in On the Genealogy of Morality: Nietzsche on the Origin of the Bad Conscience – European Journal of Philosophy, 2001